

mandatas

RINKIMŲ KNYGA 2024

MANDATAS LYDERYSTEI

RINKIMŲ KNYGA 2024

MANDATAS LYDERYSTEI

Vilnius, 2024

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos
integralios bibliotekų informacinės sistemos
(LIBIS) portale ibiblioteka.lt

ISBN 978-609-8101-38-6 (pdf)

© Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2024

Turiny

Mandatas lyderystei / 4

Teisėkūros kokybė / 6

Verslas ir investicinė aplinka / 8

Reguliavimo aplinka / 10

Darbo rinka / 12

Viešasis sektorius / 14

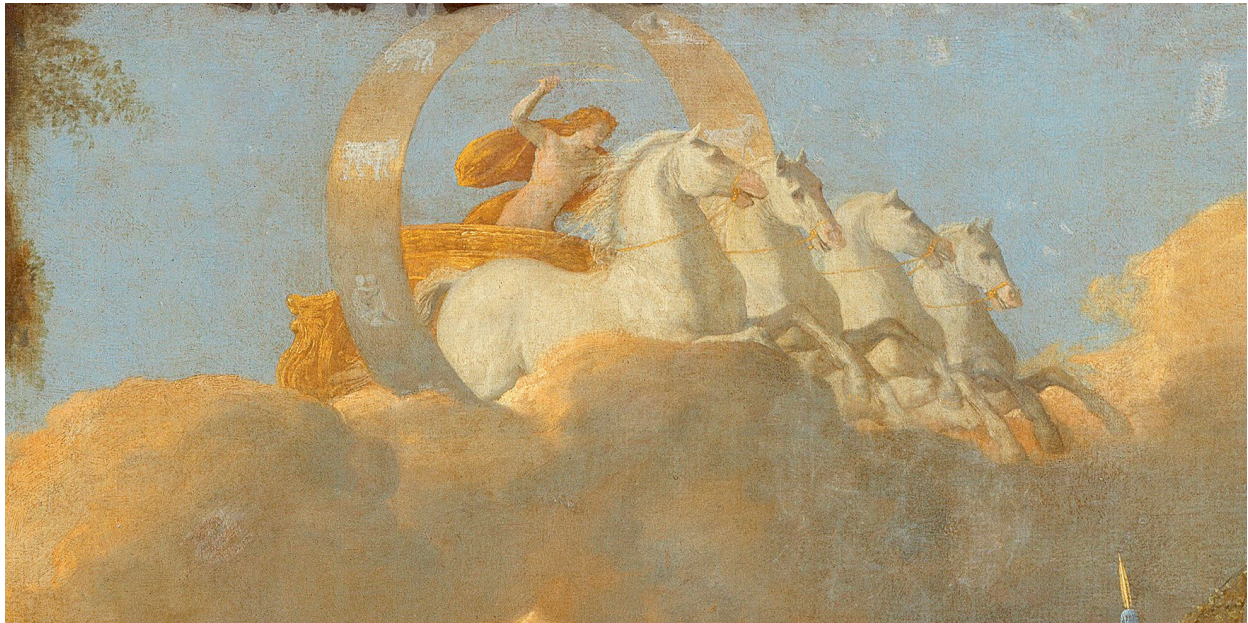
Biudžeto išlaidos / 16

Mokesčiai / 18

Pensijos / 20

Pinigai ir kainos / 22

Utopijos / 24

Nicolas Poussin, „The Empire of Flora”, 1631.

Mandatas lyderystei

Vienas kilniausių pašaukimų ir tuo pačiu didžiausias išbandymas žmogui yra lyderystė ir politinė valdžia. Toks pašaukimas reikalauja ypatingo pasiruošimo bei supratimo apie valdžios galias, galimybes bei ribas, ir apie čia slypinčias pagundas. Nubrėžti valdžios ribas mus ragina Lietuvos Respublikos Konstitucija – jos dėka politikas ir jo rinkėjas gali atrasti šių ribų būtinumą ne kaip kliūtį, bet kaip įgalinimą vaisingai tarnystei.

Sėkmingos politikos menas prasideda nuo gebėjimo atskirti politinio veiksmo reikalaujančias problemas nuo tokių, kur veikti pagal Konstituciją valdžios institucijoms nedera. Ne mažiau svarbus yra gebėjimas sutelkti proveržiui būtiną valią – tai, ko dažniausiai stokojama įgyvendinant užsibrėžtus ir šaliai lemtingus prioritetus. Ekonominių ir socialinių dėsningumų supratimas tą valią sustiprina, padeda numatyti reikalingo pokyčio etapus, tinkamas priemones, laukiamus rezultatus ir prisiimti realią atsakomybę.

Valios sutelkimas ir proveržis ypač aktualus valstybės valdose – kur nei atskiras žmogus, nei bendruomenė, nei rinka negali inicijuoti visuomenei reikalingų pokyčių. Tai, kas yra valdžios galioje, turi sulaukti valdžios valios – valingo sprendimo ir veiksmo, atsakomybės ir atskaitomybės.

Kelias į vaisingus sprendimus atrandamas gilinantį į žmones kamuojančių problemų ištakas

ir atsakant į jas tokiais veiksmais, kurie atitinka pasaulio tikrovės dėsningumus bei žmogaus laisvės ir atsakomybės primatą. Sudėtingoje geopolitinėje situacijoje ypač svarbu, kad žmonės gebėtų susivienyti ir bendruomeniškai atsiliesti į gyvenimo iššūkius, kad prisiimtų atsakomybę ir veiktų nelaukdami valdžios įsikišimo. Juolab kad tokiam įsikišimui galime paprasčiausiai pritrūkti laiko.

Leidinio „Mandatas lyderystei“ ypatumas – žvilgsnis į politiką per stokos reiškinį ir jo praktinis pritaikymas. Jau dešimtmetį Lietuvos laisvosios rinkos instituto drauge su įvairių disciplinų – filosofijos, antropologijos, teologijos, psichologijos, istorijos ir ekonomikos – mokslininkais vykdomi stokos fenomeno tyrimai itin vertingai nušviečia politinio veiksmo lauką¹. Jie leidžia politikos ir visuomenės lyderiams atrasti stokos principą kaip politikos kvintesenciją ir tuo pačiu atpažinti bei apmąstyti įvairių žmones kamuojančių trūkumų, stygiaus ir nepakankamumo bendrą vardiklį.

„[S]toka reiškiasi ne tik kaip medžiaginių gėrybių, bet ir bendrystės, prasmės, sveikatos, dvasinių gėrybių stoka, vadinasi, ir trokštama gerovė žmogui – tai ne tik turėti maisto ir būstą, bet ir kurti, išsipildyti, bendrystėje su kitais daryti pasaulį geresnį.“² Stokos, kaip neatsiejamos būties ir žmogiškosios tikrovės sando, pažinimas leidžia padaryti paprastą, bet politiką perkeičiančią iš-

vadą: stokos, kaip prado, panaikinti neįmanoma. Pačiomis įvairiausiomis formomis ji visuomet mus lydi ir reikalauja mūsų gebėjimo į ją atsiliesti.

Todėl ir politikų vaidmuo atsakant į stoką privalo būti labai apgalvotas. Galima palengvinti tokį trūkumą, kuris žmogų paralyžiuoja. Tačiau valdžios veiksmas neturi įkalinti žmogaus neveiksnume, padaryti jį bejėgį atsakyti į gyvenime nuolat iškilančius iššūkius. Ir būtent čia slypi politiko brandos ir realios atsakomybės paslaptis: atpažinti, kada ir kokia apimtimi būtina padėti, kad žmogus atsiliestų³.

Stokos fenomeno pažinimas padeda išgryninti, kaip susitelkti į tvarką valstybės valdose, optimizuoti ir su efektyvinti institucijų veiklą, neleisti valstybei gyventi taip, tarsi išteklių būtų neriboti. Pažintoji stoka tampa politiko ir valstybės tarnautojo sąjungininke, leidžia tvarkytis su ribotais išteklių sumaniai ir atsakingai, didinti visų grandžių našumą, bet nedalinti pažadų panaikinti stoką. Nepakankamumas visuomet veikia žmones kaip akstinas, skatina atsiliesti į jį produktyviu veiksmu, bendruomenės pastangomis.

Dirbdamas, veikdamas, tarnaudamas kitiems ir nuolat mokydamasis, žmogus išsipildo kaip asmenybė. Be pastangų žmogaus augimas sustoja, o likimas tampa sekus. Dėti pastangas – reiškia visuomet atsiliesti į kažkokį nepilnumą, nepakankamumą, į savo nepasitenkinimą esama padėtimi. Nepasitenkinimas – žmogui būdinga būseną, be kurios jis negali kelti sau tikslų, tobulėti ir tobulinti pasaulį.

Čia slypi politikui itin svarbi įžvalga. Supratimas, kad ne visi žmonių nepasitenkinimai turi būti adresuoti politikui, išlaisvina nuo amžino pataikavimo visiems lūkesčiams ir nuogaštavimams. Tai leidžia susitelkti į valstybės valdas, kur skaidrių ribų, tvarkos ir efektyvumo reikia pirmiausiai. Politinė prasme – tai išskirtinis gebėjimas koncentruotis į tvarką valstybės valdose, kurią tik politikai gali užtikrinti ir be kurios piliečiai negali saugiai gyventi ir vaisingai veikti.

Stokos fenomeno pažinimas užduoda toną visoms rinktinėje aptariamoms temoms. Gilinantis į dešimties pamatinių sričių problemas, brėžiamos gairės bei konkretūs sprendiniai, kurie leistų pagerinti gyvenimą mūsų Konstitucijos dvasioje,

t. y. neatimant iš žmonių laisvės ir atsakomybės, leidžiant jiems spręsti problemas subsidiariai ir bendruomeniškai.

Tikroji lyderystė nepriklauso nuo politinės pakraipos: bet kurios partijos politikui svarbu pažinti žmonių problemų ištakas, gebėti nustatyti diagnozę ir tik tuomet pasirinkti tinkamą gydymo būdą. Rinkimai – tai proga bendromis visuomenės pastangomis kurti valstybę, kurioje valdžia gerai atlieka jai paskirtas funkcijas ir užsitarnauja žmonių pagarbą bei abipusį pasitikėjimą.

Frans Hals, Pieter Codde, „Militia Company of District XI under the Command of Captain Rynier Reael“, 1637.

Teisėkūros kokybė

Įstatymų leidėjas nustato žmonėms ribas ir taisykles, tačiau apriboti save patį pritrunka valios. Kai kiekviena problema sprendžiama nauju teisės aktu „Deus ex machina“ principu, problemų tik daugėja, o jos sprendžiamos vis naujais teisės aktais. Tačiau realybės dėsniumai yra viršesni už įstatymų leidėjo valią ir žodį. Deja, įstatymų infliacija ir neaprepiama gausa neleidžia žmonėms pasivyti jų srauto, deramai juos suvokti ir jų laikytis. Teisinės sistemos užterštumas lemia, kad įstatymai aktai paneigia savo tikslus ir tampa netvarkos bei nestabilumo šaltiniu.

Palikimas

- Visose teisėkūros stadijose pastebimos esminės sisteminės ydos⁴. Pirma, chroniškai nesilaikoma pamatinių Teisėkūros pagrindų įstatymo (TPĮ) principų – tikslingumo, proporcingumo ir efektyvumo, nors šis imperatyvas kyla iš konstitucinių teisinės valstybės ir gero valdymo principų. Nei TPĮ, nei kiti teisės aktai nepateikia konkrečių priemonių, kurios užtikrintų šių principų laikymąsi ir nustatytą atsakomybę už jų pažeidimus. Antra, įstatymai, priimti nesilaikant TPĮ principų, nestabdomi pirmoje teisėkūros proceso stadijoje ir registruojami nepriklausomai nuo jų kokybės. Nors dauguma teisėkūros ekologijos problemų buvo įvardyta 2020–2024 m. Seimo kadencijos metu, būtini pokyčiai nebuvo įgyvendinti.

- Nesilaikoma reikalavimo nurodyti alternatyvas teisės aktui ir pasirinkti priemonę, leisiančią pasiekti tikslą su mažiausia našta visuomenei. Alternatyvos svarstomos itin retai, o įstatymais linkstama spręsti problemas, kurios gali būti sprendžiamos kitomis, efektyvesnėmis priemonėmis. Taip pažeidžiamas tikslingumo principas.
- Nepakankamai vertinamas teisinio reguliavimo poveikis tiek prieš priimant įstatymus (*ex ante* vertinimas), tiek juos įgyvendinant (*ex post* vertinimas). Valstybės kontrolės audito duomenimis, 2020–2023 m. buvo atliktas tik 26 proc. prioritetinių teisėkūros iniciatyvų išsamesnis išankstinis vertinimas⁵. Neatliekant kokybiško įstatymų projektų poveikio vertinimo pažeidžiami efektyvumo ir proporcingumo principai.
- Nėra aiškiai reikalaujama atlikti kaštų-naudos analizę. Jos neatliekant ir nesvarstant galimų alternatyvų, įstatyminė intervencija kelia grėsmę, kad ji pareikalaus neadekvačiai didelių sąnaudų ir sukurs nenumatytų neigiamų padarinių, o keliami tikslai liks nepasiekti. Kaip rodo Valstybės kontrolės audito duomenys, šios kadencijos Seimo metu nė vienai prioritetinei teisėkūros iniciatyvai nebuvo atlikta sąnaudų ir naudos analizė⁶.
- Dėl itin retai atliekamo teisinio reguliavimo *ex post* vertinimo stokojama informacijos, ar įstatymuose keliami tikslai yra pasiekti, kokius

nenumatytus padarinius jie sukelia, ar yra pagrindo toliau juos taikyti, ar būtina tobulinti. Nekokybiški įstatymai lieka galioti, jie nėra sistemiskai ir tikslingai taisomi arba panaikinami.

- Teisėkūros subjektai stokoja tiek savo žinių ribų, tiek paties teisėkūros proceso kompleksškumo suvokimo. Teisės aktų leidėjas, kaip ir bet kuris žmogus, dažnu atveju paprasčiausiai negali aprėpti visos būtinos informacijos, prognozuoti ateities scenarijus, numatyti teisinio reguliavimo pasekmių visuomenei, rinkai ir visai teisinei valstybei, įvertinti būsimus kaštus. Šis ribotumas apėinamas dažnu teisėkūros subjektų atsakymu „Neigiamų padarinių nenumatoma“. Nesant teisinei atsakomybei už nekokybišką įstatymo projektų poveikio vertinimą, netinkami įstatymai plinta ir užteršia visą teisinę sistemą.
 - Teisės aktų leidėjas nuolatos yra veikiamas įvairių šališkumų, trumpalaikių visuomenės nuotaikų, savo politinių tikslų, kurie perdėtai iškelia poreikį priimti teisės aktą, prieš tai neįvertinus teisės akto poreikio ir naudos visuomenei. Susiformuoja tam tikras paradoksas – teisės aktų leidėjas mėgsta pasiteisinti kompetencijos stoka, kuri neleidžia kokybiškai numatyti teisės aktų padarinių, bet ta pati stoka netrukdo „kepti“ įstatymų ir taip užteršti visą teisės ekologiją.
 - Perkeliant Europos Sąjungos (ES) teisės aktus plinta teisės aktų „auksavimas“. ES teisės aktų nuostatos dažnai nepagrįstai praplečiamos, pasirenkamas griežčiausias reguliavimo būdas ar nepalankūs įgyvendinimo terminai neįvertinant šalies interesų, iki naujų teisinių nuostatų perkėlimo galiojusios padėties, nacionalinė teisinė bazė ir kt.⁷
- Sugriežtinti teisės aktų projektų rengimo bei registravimo procedūros reikalavimus. Konstatavus TPĮ principų ar keliamų reikalavimų pažeidimą, teisės aktai neturėtų būti registruojami. Už pasikartojantį nekokybiškų teisės aktų teikimą tikslinga numatyti adekvačią atsakomybę.
 - Laikytis principo – teisės akto priėmimas yra *ultima ratio* priemonė. Prioritetą teikti kitoms su įstatymų intervencija nesusijusioms alternatyvoms – apskritai nieko nekeisti, skelbti gaires ir rekomendacijas, šviesti apie egzistuojančią problemą, pasikliauti savireguliacija ir kt.
 - Užtikrinti proporcingumo principo laikymąsi. Tuo atveju, jeigu nusprendžiama priimti teisės aktą, įstatymų leidėjas privalo laikytis pareigos pasirinkti mažiausiai žmones bei ūkio subjektus apsunkinantį teisinį reguliavimą ir pagrįsti, kad keliamas tikslas bus pasiektas minimaliais kaštais visuomenei. Laikytis pareigos teisėkūros procese vadovautis įrodymais grįstų sprendimų principu, t. y. teikti duomenimis grįstą pasiūlymo ir jo alternatyvų kaštų-naudos analizę, o taip pat optimistinį bei pesimistinį teisės akto įgyvendinimo scenarijus.
 - Įtvirtinti *ex ante* ir *ex post* teisinio reguliavimo poveikio vertinimus kaip privalomas teisėkūros stadijas. Visa tai leistų išvengti nekokybiško teisinio reguliavimo bei jo padarinių, kurie visuomenei kainuoja brangiau negu savalaikiam vertinimui skirti žmogiškieji ir finansiniai ištekliai. Be to, taip būtų ugdomos teisinio reguliavimo poveikio vertinimui reikalingos įstatymų leidėjų, jų pagalbininkų ir ekspertų kompetencijos.
 - Stiprinti *ex ante* vertinimų kokybės priežiūrą remiantis Valstybės kontrolės atlikto teisinio reguliavimo poveikio vertinimo sistemos audito rekomendacija.
 - TPĮ numatyti teisės aktų „bankroto“ procedūrą. Įtvirtinti privalomą teisės akto (ar atskirų nuostatų) peržiūrą, pavyzdžiui, kas penkerius metus. Konkretus teisės aktas arba jo dalis toliau galiotų tik tuo atveju, jei jų būtinumas būtų įrodytas laikantis viso teisėkūros proceso ciklo.
 - Perkeliant ES teisės aktus turi būti taikomi tie patys teisėkūros reikalavimai, kaip ir nacionaliniams teisės aktams. Tai užkirstų kelią nepagrįstam ir žalingam ES teisės aktų „auksavimui“.

Proveržis

- Svarbu išspręsti konfliktą tarp Seimo nario įstatymo leidybos iniciatyvos teisės ir TPĮ principų nustatant aiškias parlamentaro pareigas ir atsakomybes. Nustatyti teisinius mechanizmus, įpareigojančius teisėkūros subjektus griežtai laikytis iš TPĮ kylančių reikalavimų. Naujosios kadencijos Seimo veikla turi prasidėti įtvirtinant naujas įstatymo leidėjus saistančias taisykles. Būtina suprasti, kad griežtas TPĮ reikalavimų laikymasis kyla iš aukščiausiojo šalies teisės akto – Konstitucijos.

Claude Lorrain, „Seaport at sunset“, 1639.

Verslas ir investicinė aplinka

Verslininko misija ekonomikoje – unikali: sujungti ribotus išteklius taip, kad jie nešytų maksimalią naudą visuomenei. Tai reikalauja nuolat veikti daugybės neapibrėžtumų sandūroje, atsakyti į stoką kuriamuoju veiksmu, prisiimti riziką ir įgyvendinti sprendimus grumiantis su ateities nežinomybe. Šios atsakomybės ir jų vaisiai neregimi taip, kaip regimas kitų žmonių darbas ir jo rezultatai, todėl ir verslininko vaidmuo neretai lieka nesuprastas. Tik keičiant politiką, valdininkų ir visuomenės požiūrį į verslą, galima užkirsti kelią kapitalo ir veikiančių įmonių pasitraukimui iš Lietuvos, kurį lemia neigiamos visuomenės nuostatos, mažėjantis konkurencingumas ir geopolitinė padėtis.

Įtvirtinę visuomenėje supratimą, kad ekonominė veikla, privati nuosavybė ir verslas yra būtina žmonijos gyvavimo dalis ir mūsų Konstitucijos ramstis, atveriamo erdvę puoselėti verslo moralę bei ruošiamo jaunąją kartą prisiimti atsakomybę už gerovės kūrimą. Juk nėra kito kelio žmogui prasimaitinti, kaip tik imtis atsakomybės, – kepat duoną, statant namus, kuriant programinę įrangą. Kito kelio, kaip privati nuosavybė, atsakomybė ir verslas žmonija neturi. Ekonominė politika turi būti visapusiškai palanki privačiai iniciatyvai ir investicijoms, kad kapitalas vaisingai kurtų gerovę Lietuvoje ir nebūtų išvežamas svetur ieškant saugesnių ir tvaresnių jo išsaugojimo būdų.

Palikimas

- Nesuprastas iš Konstitucijos išplaukiantis privačios nuosavybės, asmens veiklos laisvės,

iniciatyvos ir rinkos vaidmuo. Šalis stipri, kai jos piliečiai yra laisvi, stiprūs, verslūs, sugebantys savimi pasirūpinti ir atsakyti į stokos tikrovę kurdami gerovę. Kol pagrindinė verslo misija mažai pažinta ir negerbiama, rizikuojame atsižadėti pagrindiniame šalies teisės akte įtvirtintų privačios nuosavybės bei laisvų mainų principų, žmonių laisvės ir gerovės pagrindų.

- Verslas supriešinamas su visuomenės nauda ir interesais, taip paminant Konstitucijos principus. Alternatyva privačiai nuosavybei ir verslui yra su mūsų Konstitucija nesuderinama valstybės nuosavybė, monopolija ir neišvengiamai tai lydintis centrinis planavimas, žmonių priklausomybė nuo valdžios kuriamų darbo vietų, mokamų atlyginimų, vartojimo pasirinkimo ir poreikių tenkinimo, pensijų ir ateities. Privačios nuosavybės ir verslo kritika ruošia dirvą sugrąžinti centralizuotą planinę ekonomiką.
- Visuomenė nesupranta ir pelno vaidmens, todėl jis vis dar yra demonizuojamas. Ignoruojama, kad pelnas yra ekonominės veiklos reikalingumo matmuo ir rezultato įvertinimas, pagrindinis investicijų ir ekonominio augimo šaltinis, sisteminio atsako į vartotojų poreikius įrankis ir tarnas. Verslas dažnai vertinamas už filantropiją, kuri yra pagirtinas dalykas, tačiau vis dėlto išvestinis, antrinis produktyvios veiklos vaisius.

- Viešosios investicijos negali atstoti privačių. ES Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo fondo milijardai yra skiriami investicijoms, kurios daromos per biudžetą arba verslo paramos struktūras. Įmonių uždirbtas pelnas yra šaltinis, iš kurio galima tiesiogiai investuoti į efektyviausius, labiausiai reikalingus technologinius ir kitokius sprendimus. Esant aukštomis palūkanoms bei menkam kredito prieinamumui, įmonių uždirbto pelno apmokestinimas stabdo Lietuvos įmonių investicijas ir plėtrą.
 - Biudžeto ir įvairių ES programų subsidijos iškreipia konkurencijos sąlygas, lemia vis daugiau biurokratijos ir yra nepajėgios pagerinti verslo bei užsienio investicijų aplinkos.
 - Tokios valdžios iniciatyvos kaip žalioji koridorius stambioms investicijoms nukreipia atsakingų institucijų dėmesį bei išteklius į išskirtinių investuotojų aptarnavimą, nors savo esme atskleidžia, su kokiomis kliūtimis susiduria įvairaus dydžio investicijos: pertekliniai reguliavimai lėtina teritorijų planavimą ir stabdo infrastruktūros plėtrą, sudėtingi darbo migracijos procesai riboja darbuotojų pasiūlą, pelno apmokestinimo taisyklės yra nepalankios, o administraciniai sprendimai delsimi mėnesiais.
- sujungia vartotojus, gamintojus bei investuotojus ir užtikrina efektyvų išteklių paskirstymą visuomenėje.
- Pripažinti, kad įmonės atlieka socialinę žmonių įdarbinimo ir gerovės kūrimo funkciją. Kiekvienas investuotas euras sumažina valstybės išlaidas bedarbiams išlaikyti, perkvalifikuoti, finansuoti socialinę paramą. Darbdavys ir darbuotojas yra vienas kitam reikalingi, tad valstybės bei politikų misija yra palaikyti santarvę savo sprendimais bei naratyvais – ypač rinkimų metu ir išorinių grėsmių akivaizdoje.
 - Užkardyti viešas patyčias iš verslininkų kaip pakertančias šalies konstitucinius pamatus: privačią nuosavybę, laisvus mainus, santarvę.
 - Pripažinti, kad įmonių investicijos nėra nuostolis ar netekimas biudžetui. Gerinti investicinę aplinką ir mokesčių konkurencingumą tam, kad Lietuva pritrauktų naujų investicijų ir stabdytų kapitalo nutekėjimą svetur.
 - Privačios investicijos yra ilgalaikė tvarumo bei kainų mažėjimo priemonė. Iš valdžios tereikia vieno – palankių sąlygų įmonėms investuoti į plėtrą ir technologinį atsinaujinimą, nestabdyti perėjimo prie alternatyvių, tvarių technologijų ir energijos.

Proveržis

- Būtina atrasti ir priimti organišką verslo vaidmenį, paskirtį, prasmę, laisvo verslo ryšį su Lietuvos nepriklausomybe, jos Konstitucijos principais: privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva, taip pat teisės viršenybe. Būtent tai yra stiprios valstybės pamatas.
- Pripažinti unikalią verslininko misiją nuolat grumiantis su ateities nežinomybe sujungti ribotus išteklius, kad šie nešėtų maksimalią naudą visuomenei, ir neginčijamą teisę gauti atlygį už sukuriamą gerovę.
- Pripažinti pelno vaidmenį ir būtinybę bei sudaryti sąlygas investuoti iš pelno be papildomos mokesčių naštos. Tam, kad įmonės būtų tvarios, o ekosistema funkcionuotų visuomenės labui, įmonės privalo veikti pelningai. Pelnas sudaro sąlygas tęsti ir plėsti veiklą, patvirtintą vartotojų kaip ekonomiškai reikalingą. Pelnas neša informaciją apie vartotojų pasirinkimus,
- Žalioji koridorius, dabar prieinamas tik stambioms investicijoms, turi tapti bendra tvarka įvairaus dydžio investicijoms⁸. Tikslinga panaikinti perteklinius reguliavimus ir biurokratinę procedūras, stabdančias teritorijų planavimą, infrastruktūros plėtrą, darbo migracijos procesus ir investicijas. Jeigu stambiam projektui galima suteikti leidimus sklandžiai ir greitai, skaitmeniniais laikais tai turi būti prieinama kiekvienam. Paprasta ir skaidri tvarka taip pat užkirstų kelią korupcijai.

Henry Sandham, „Skating“, 1885.

Reguliavimo aplinka

Ūkinės veiklos reguliavimu valdžia siekia apsaugoti gyventojus – jiems dirbant, gaminant ir vartojant – nuo rizikų, nekokybiškų produktų ir paslaugų. Valdžios intervencija remiasi prielaida, kad valdžia geriau žino, kas žmogui yra naudinga, o kas pavojinga, kaip patenkinti jo poreikius, maksimizuoti naudą ir minimizuoti žalą. Taip sukuriama menamo saugumo ir tobulumo iliuzija, trikdomas gamintojų, pardavėjų ir vartotojų interesų bei lūkesčių derinimas. Išteklių, laiko ir žinių trūksta ir vartotojams, ir gamintojams, ir reguliuotojams. Informacija rinkoje yra išskaidyta, o aplinkybės ir pasirinkimai nuolat keičiasi. Dėl to mes visi, kaip gamintojai, nesukuriame tobulų produktų. Ir renkamės mes, kaip vartotojai, netobulai – iš žinomų alternatyvų ir neišvengiamai spaudžiant laikui.

Ūkinės veiklos reguliavimas, jei jis neišvengiamas, turi būti tikslingas, proporcingas ir sukeliantis mažiausią įmanomą našą visuomenei ir pačiai valstybei. Perteklinė reguliacinė našta iškreipia išteklių naudojimą ir riboja produktyvią veiklą. Sisteminiis reguliacinės naštos mažinimas yra šalies konkurencingumo ir gerovės didinimo šaltinis, kuris, skirtingai nuo kitų priemonių, nereikalauja papildomų finansinių išlaidų, o priešingai – atlaisvina ir privačius, ir viešuosius išteklius gerovei kurti.

Palikimas

- Reguliavimo naštos mažinimas iki šiol vykdomas gan fragmentiškai ir be sisteminio prover-

žio, nepaisant daugelio nuo 2010 m. įtvirtintų geresnio reglamentavimo principų ir priemonių. XVIII-osios Vyriausybės programoje buvo numatyta nuosekliai vykdyti dereguliaciją, siekiant kurti aukštesnės pridėtinės vertės ekonomiką⁹. Tačiau Vyriausybės programos įgyvendinimo priemonių plane jis nebuvo iškeltas kaip visos Vyriausybės prioritetas, nebuvo numatyti konkretūs kiekybiniai jo įgyvendinimo rodikliai.

- Sektorinio reguliavimo naštos mažinimo plano įgyvendinimo koordinavimas ir stebėseną pavesta vienai, Ekonomikos ir inovacijų ministerijai¹⁰. Visgi be aukščiausio lygio politinės ambicijos ir atsakomybės sisteminių pokyčių pasiekti nepavyksta. Pačios verslą reguliuojančios institucijos neturi pakankamai paskatų mažinti reguliaciją. Štai 2023 m. duomenys rodo, kad prisitaikymo prie reguliavimo išlaidas mažino tik 2 iš 44 institucijų¹¹.
- Nėra tiksliai žinoma ir matuojama, kokia reguliavimo našta tenka ūkinei veiklai. Nuo 2023 m. institucijos be sukuriamos administracinės naštos turi vertinti ir prisitaikymo prie reguliavimo našta, bet jau galiojančio reguliavimo sukeliama našta matuojama itin retai¹². Neatliekant reguliavimo poveikio *ex post* vertinimo, trūksta informacijos, ar galiojančio reguliavimo tikslai buvo pasiekti, kokios jo taikymo pasekmės ir są-

naudos, ar esama pagrindo toliau jį taikyti. Per 2023 m. administracinė našta ūkio subjektams buvo sumažinta 1,35 mln. eurų, prisitaikymo prie reguliavimo išlaidos didėjo 1,9 mln. eurų¹³, kai dėl perteklinio reguliavimo visuomenė netenka ir nesukuria šimtų milijonų vertės. Pavyzdžiui, leidimų išdavimas gali metams ir ilgiau įšaldyti įmonių įsigijimus, susijungimus ar investicijas, dėl to neįgyvendinami ir neretai prasmę praranda pribrendę verslo sprendimai.

- Nėra nuosekliai įgyvendinimas „one-in, one-out“ principas, kuomet įvedus vieną reguliavimą būtų atsisakoma kito. Juo yra grindžiama daugelio ES ir EBPO valstybių narių reguliavimo politika.
- Stokojama verslo priežiūros institucijų ir tarnautojų požiūrio į ūkio subjektus kaip klientus bei nuolatinio grįžtamojo ryšio užtikrinimo, įtraukiant juos į reguliavimo problemų identifikavimo ir sisteminio sprendimų priėmimo procesą.
- Daugiau nei pusė verslo priežiūros institucijų savo tikslu ir veiklos efektyvumo kriterijumi laiko pažeidimo aptikimą ir ūkio subjektų nubaudimą¹⁴. Toks požiūris neskatina tobulinti reguliacinės aplinkos, o kuo didesnė reguliavimo našta ir kuo sudėtingiau prie jos prisitaikyti, tuo didesnė tikimybė aptikti pažeidimą.
- Trūksta veiksmingų atskaitomybės mechanizmų, kad visos ūkinės veiklos priežiūros institucijos tinkamai vykdytų teisės aktuose numatytas pareigas analizuoti ūkio subjektų pastabas dėl reguliavimo nepagrįstumo ir teikti aukštesnei pagal pavaldumą institucijai pasiūlymus dėl reguliavimo spragų šalinimo¹⁵.

Proveržis

- Sisteminis reguliacinės naštos mažinimas turi tapti Vyriausybės lygmens prioritetu link stiprios ir konkurencingos valstybės. Būtina sukcentruoti proceso inicijavimą, koordinavimą ir atskaitomybę Vyriausybės, o ne vienos ministerijos lygmenyje.
- Įpareigoti visas ūkinę veiklą reguliuojančias institucijas mažinti į jų kompetenciją patenkančių sričių reguliavimo našta arba inicijuoti jos mažinimą aukštesniame vykdomosios ar įstatymų leidžiamosios valdžios lygmenyje, apimant teisinio

reguliavimo ydų (kolizijų, perteklinių reguliavimų, interpretacijų), prisitaikymo, priežiūros ir administracinę našta. Užtikrinti realią atskaitomybę ir atsakomybę už šių tikslų įgyvendinimą.

- Ūkinės veiklos sąlygų gerinimą įtraukti į reguliuojančių institucijų misijas. Pagal šią misiją turi būti formuojami strateginiai tikslai, veiklos principai bei iš jų išplaukiantys veiklos rezultatų rodikliai ir vertinimo įrankiai. Reguliavimo naštos mažinimo rezultatai turi būti vienas iš kriterijų, lemiančių biudžeto asignavimus.
- Ūkinę veiklą reguliuojančių ir priežiūros institucijų bei tarnautojų veiklą maksimaliai nukreipti į santykio su klientais puoselėjimą. Ūkio subjektai turi būti įtraukti į nuolatinį reguliavimo problemų identifikavimo ir sisteminio šalinimo procesą. Tai leistų operatyviai nustatyti reguliavimo ydas ir perteklinę biurokratiją, užtikrinti rinkos dalyvių motyvaciją suteikti grįžtamąjį ryšį ir pokyčių tvarumą.
- Siekiant neapsiriboti administracinės naštos mažinimu¹⁶, priimti Reguliavimo naštos mažinimo įstatymą. Jame nustatyti reguliavimo naštos mažinimo principus ir mechanizmus, būtinus šalinti perteklinį teisinį reguliavimą ir jo sukuriamą našta.
- Įtvirtinti privalomą teisinio reguliavimo poveikio *ex ante* ir *ex post* vertinimą. Stabdyti naujas reguliavimo iniciatyvas, jei prieš tai neįvertinta, kokią našta ūkio subjektams sukels siūlomas reguliavimas ir kokią našta jie patiria dėl jau galiojančio reguliavimo.
- Naujam reguliavimui turi būti numatomas jo galiojimo ar peržiūros terminas. Tai padėtų vertinti reguliavimo veiksmingumą ir atitikimą keliamiems tikslams, o ūkio subjektams sudarytų lengviau prognozuojamą reguliacinę aplinką. *Ex post* vertinimo metu neįrodžius, kad reguliavimas pasiekė tikslą priimtinomis sąnaudomis, jis turi nustoti galioti (žr. Teisėkūros kokybė).
- Užtikrinti „one-in, two-out“ taisyklės taikymą. Jeigu naujas reguliavimas yra neišvengiamas, jį leisti tik panaikinus du jau galiojančius panašios apimties ribojimus. Tai leistų realiai mažinti reguliavimo našta. Numatyti atsakomybę už šios taisyklės nesilaikymą ir užtikrinti, kad jos neatitinkančios iniciatyvos būtų stabdomos.

Pieter Bruegel the Elder, „The Hay Harvest“, 1565.

Darbo rinka

Darbas yra nuo seno žmonių lydimas atsakas į stoką siekiant išgyventi. Darbas, verslas ir mainai rinkoje leidžia žmonėms kurti gerovę, netaikant prievartos ir gerbiant kitų žmonių laisvę. Atlygis patvirtina produkto ar paslaugos reikalingumą. Kiekvienas stengiasi užsidirbti daugiau, o išleisti mažiau, tačiau politikui svarbu matyti bendrą paveikslą: tai, kas vienam yra pajamos, kitam yra išlaidos, o tai, kas vienam yra išlaidos, kitam yra pajamos. Pajamos neatsiranda be darbo, kuris yra reikalingas ir pasitarnauja kitam, todėl pažadai garantuoti pragyvenimą nesuteikiant nieko mainais yra utopiniai.

Darbas skatina žmogų nuolat tobulėti, įgyti vis naujų kompetencijų, veikti komandoje ir išsipildyti. Darbuotojai ir darbdaviai reikalingi vieni kitiems, nes drauge gali atsiliepti į žmonių poreikius ir kurti gerovę. Sveikas santykio tarp darbuotojo ir darbdavio balansas leidžia stiprinti jų gebėjimą susitarti bei puoselėti palankiausią darbo kultūrą.

Palikimas

- Darbo rinka Lietuvoje yra išbalansuota. Nors laisvų darbo vietų daugėja (per metus jų išaugo 13 proc.¹⁷), o darbdaviai susiduria su sunkumais rasti darbuotojų, oficialusis nedarbo lygis ne mažėja, bet tolygiai auga – nuo 6,3 proc. 2022 m. pradžioje iki 7,4 proc. 2023 m. pabaigoje¹⁸.
- Beveik trečdalį Lietuvos samdomų darbuotojų sudaro vyresni nei 55 metų asmenys¹⁹. Darbingo amžiaus žmonių mažėja labai sparčiai, o senyvo amžiaus žmonių skaičius auga – per 10 metų 15–29 metų gyventojų sumažėjo beveik 30 proc., o 60–79 metų gyventojų padaugėjo 15 proc.²⁰ Tokios tendencijos perspėja apie vis žymesnį darbo jėgos trūkumą.
- Valdžios sprendimai kuria papildomų pasakų nedarbą. Ilgalaikio nedarbo lygis siekia 2,3 proc.²¹ ir jis nuolat auga²². 2022 m. Lietuvoje nedarbo spąstai sudarė 104 proc. ir gerokai lenkė 74,6 proc. euro zonos vidurkį. Pagal šį rodiklį Lietuva išliko pirmoje vietoje tarp visų Europos Sąjungos šalių²³. Tai signalizuoja aukštą riziką žmonėms įstrigti bedarbystėje: viršijus 100 proc. ribą, bedarbiui finansiškai neapsimoka ieškoti darbo, nes realios asmens pajamos sumažės netekus nedarbo bei kitų socialinių išmokų²⁴.
- Nedirbantiems žmonėms gali būti naudingiau įsitraukti į šešėlinę veiklą ir taip „prisidurti“ prie gaunamų išmokų. Lietuvoje neapskaitytos ekonomikos dalis siekia 12,6 proc. nuo BVP²⁵. Nemažėjančios veiklos šešėlyje apimtys²⁶ rodo, kad žmonės ieško būdų patenkinti savo poreikius dirbdami, bet tai daro nesilaikydami valdžios numatytų darbo santykių.

- Prie darbo jėgos trūkumo prisideda ir apsunkinta darbo migracijos sistema. Darbdaviai turi ribotas galimybes atsivežti jiems trūkstamų darbuotojų. 2022 m. įsigalioję pakeitimai atvėrė daugiau galimybių įdarbinti darbuotojus iš trečiųjų šalių²⁷. Tačiau migracijos sistemoje dar taikomos įmonės ir valstybės institucijas apsunkinančios priemonės, tokios kaip trūkstamų profesijų sąrašai, darbo rinkos testas, užsieniečių įdarbinimo kvotos. Šios perteklinės ir brangiai kainuojančios procedūros riboja galimybes sutelkti išteklius į būtinas saugumo patikras.

Proveržis

- Užimtumo tarnybos pagrindinis tikslas „derinti darbo pasiūlą ir paklausą, siekiant išlaikyti darbo rinkos pusiausvyrą“²⁸ reikalauja laikmečiui adekvataus mentaliteto ir priemonių – būtina atsisakyti atgyvenusių ir neveiksmingų priemonių, taikytų aukšto nedarbo sąlygomis. Aukštas laisvų darbo vietų skaičius ir chroniškas darbuotojų trūkumas reikalauja keisti politiką taip, kad darbo pasiūlos ir paklausos pusiausvyrą būtų įmanoma užtikrinti, o šalies ūkis galėtų sklandžiai veikti ir augti.
- Lietuvos ekonomikai kenčiant nuo darbuotojų trūkumo, darbo rinkos politika turi skatinti įsidarbinimą. Nors pastaraisiais metais priimti sprendimai, siekiantys padidinti užimtumą ir sumažinti piktnaudžiavimą nedarbo draudimo sistema (pavyzdžiui, įteisintas besirengiančiojo darbo rinkai statusas), reikalingi tolimesni pokyčiai, garantuojantys nedarbo išmoką tik realiai darbą praradusiems ir jo ieškantiems asmenims. Tikslinga panaikinti nedarbo išmokos skyrimą be adekvačios priežasties atsisakius pirmojo darbo pasiūlymo bei remtis principu, kad netekęs darbo žmogus savo jėgomis ieško darbo, neužkraudamas šios atsakomybės valstybei. Tai ypač aktualu, kai laisvų darbo vietų skaičius šalyje auga.
- Prioritetas – darbo rinkos prisotinimas. Darbo rinkos seklumą mažintų leidimas dirbti vaiko priežiūros atostogose esančioms mamoms nemažinant išmokos dydžio ir dirbančių pensininkų atlyginimo neapmokestinimas socialinės apsaugos mokesčiais.
- Nedarbo spąstus mažintų ir bedarbius legaliai įsidarbinti skatintų mažesnė mokesčių našta.

Neapmokestinamojo pajamų dydžio (NPD) prilyginimas minimaliai mėnesio algai (MMA) iki 1 VDU ribose turėtų didžiausią poveikį MMA uždirbantiems ir nedarbo spąstų labiausiai kaustomiems asmenims. Didinant NPD ir susiejant jį su MMA, nedarbo spąstai reikšmingai sumažėtų²⁹.

- MMA turi atspindėti realią situaciją rinkoje ir įmonių galimybes mokėti tokio dydžio atlyginimą. Didėjant MMA, o darbo našumui neaugant, įmonių veikla tampa netvari: jos nesukuria pakankamai vertės ir negali mokėti aukštesnių atlyginimų.
- Tikslinga panaikinti neveiksmingas darbo migracijos priemones. Migracijos sistemoje naudojami įrankiai turi tarnauti užsibrėžtiems tikslams atsiliepiant į geopolitinę situaciją bei Lietuvos ūkio ir gyventojų poreikius. Šiuo laikotarpiu būtina sutelkti valstybės išteklius į atvykstančiųjų žmonių saugumo ir kitas dėl geopolitinių rizikų aktualias patikras bei atsisakyti beprasmių ir brangiai kainuojančių reguliavimų – trūkstamų profesijų sąrašų, darbo rinkos testo, užsieniečių įdarbinimo kvotų. Taip bus užtikrintas sistemos tvarumas bei reikšmingai sumažinta reguliacinė našta³⁰.
- Darbo santykių reguliavimą grįsti šalių bendradarbiavimo ir tarpusavio pasitikėjimo principu. Siekiant didinti darbuotojų galimybes dirbti tose darbovietėse, kur jų darbas yra paklausiausias ir kuria didžiausią vertę, reikalingi šie pokyčiai:
 - panaikinti terminuotų sutarčių kvotą įmonėse ir taip palengvinti žmogiškųjų išteklių planavimą bei sudaryti atlyginimų augimo prielaidas;
 - sušvelninti atleidimo darbdavio iniciatyva sąlygas sumažinant išeitinių kompensacijų dydžius – tai lengvintų įdarbinimą ir didintų darbdavių motyvaciją mokėti aukštus atlyginimus;
 - panaikinti „Sodros grindis“ – tai didintų motyvaciją įdarbinti asmenis nepilnu etatu, spręstų ilgalaikio nedarbo problemą bei mažintų darbo pasiūlos ir paklausos atotrūkį.

Vincent van Gogh, „The Langlois Bridge at Arles with Women Washing“, 1888.

Viešasis sektorius

Valdžios misija – tarnauti žmogui, o tai reiškia į klientą orientuotą mentalitetą, jam įtvirtinti numatytas konkrečias priemones ir nuolatinį poreikį tobulėti. Riboti žmogiškieji ir finansiniai ištekliai bei laiko stoka verčia pasirinkti prioritetus ir ieškoti inovatyvių sprendimų klientų poreikiams tenkinti. Valstybės teikiamų paslaugų optimizavimas kaip esminė šalies konkurencingumo ir gerovės kūrimo sąlyga leidžia ne tik efektyviau naudoti turimus išteklius ir kurti gerovę, bet ir stiprinti valdžios ir piliečių bendrystę bei tarpusavio pasitikėjimą.

Palikimas

- Pastangas gerinti viešojo sektoriaus institucijų kokybę iki šiol riboja vertybių, atsakomybės mechanizmų ir į klientą orientuotų sprendimų stoka.
- Vykdamas viešojo valdymo reformą nebuvo atsisakyta perteklinių administracinių ir viešųjų paslaugų teikimo. Remdamasi Valstybės kontrolės rekomendacija, Vidaus reikalų ministerija (VRM) atliko viešojo administravimo ir viešųjų paslaugų inventorizaciją, tačiau nebuvo atliktas Valstybės kontrolės rekomenduotas šių paslaugų reikalingumo vertinimas³¹. Trūksta politinės valios ir konkretaus sprendimo atsisakyti perteklinių viešųjų paslaugų.
- Valstybės institucijų klientai nėra šių institucijų dėmesio centre, nuo jų pasitenkinimo viešąja paslauga menkai priklauso paslaugos teikėjo įvertinimas bei paslaugų gerinimo perspektyvos. Formuojant įstaigų tikslus bei rengiant veiklos planus nesikonsultuojama su šių įstaigų klientais – visuomene. Šie planai sudaromi įstaigos steigėjo (pavyzdžiui, ministerijos) nuožiūra disponuojant ribotu informacijos kiekiu. Tai lemia atotrūkį tarp visuomenės poreikių ir įstaigų veiklos, procesai ir darbai tęsiami nekvestionuojant jų rezultatyvumo ir reikalingumo.
- Valstybės tarnautojų veiklos vertinimas grįstas jų padarytų klaidų ir pradelstų terminų skaičiavimu skatina priimti mažiau ambicingus tikslus ir vengti iniciatyvos, o neretai ir būtinos atsakomybės dėl galimos klaidų rizikos.
- Kaimyninės šalys su analogiškos apimties viešuoju finansavimu geba užtikrinti didesnį piliečių pasitenkinimą viešosiomis paslaugomis³². Lietuvos gyventojai, palyginti su latviais, estais ir lenkais, yra mažiau patenkinti pagrindinių viešųjų paslaugų – švietimo, sveikatos, teisingumo sistemos – kokybe, nors šioms sritims skiriamos išlaidos nuo BVP yra panašios, o Lietuvoje dirbančiųjų viešajame sektoriuje dalis

lyginant su privačiu sektoriumi ženkliai viršija ES vidurkį³³.

- Valstybės tarnautojai, įgiję stažo privačiame sektoriuje ir galintys į valdžios institucijas atnešti orientacijos į klientą kultūros, dėl stažo dedamosios gauna mažesnį atlygį nei išimtinai visą laiką valstybės tarnyboje dirbę žmonės. Socialinės garantijos valstybės tarnautojams, lyginant su darbuotojais, dirbančiais pagal darbo sutartį, yra perteklinės. Valstybės tarnautojams suteikiama net iki 54 d. d. metinių apmokamų atostogų (iki 37 d. įprastų atostogų, 12 d. savišvietai ir savanorystei, 5 d. sveikatai gerinti)³⁴. Kitaip tariant, valstybės tarnautojai gali atostogauti 2,5 mėn. per metus, o dėl to mažėja vertės kūrimas, lėtėja žmonių ir įmonių procesai, kuriuose turi dalyvauti valstybės institucijų tarnautojai.

Proveržis

- Politinę valią svarbu nukreipti į efektyvaus šiuolaikinio viešojo sektoriaus vertybių, mentaliteto bei veikimo principų formavimą kaip valstybės prioritetą. Įgyvendinti institucijų veiklos kokybei ir orientacijai į klientą reikalingus principus, paskatas, atsakomybės ir atskaitomybės mechanizmus.
- Valstybės tarnautojo veiklą vertinti už iniciatyvas, šalinančias sistemines ydas ir gerinančias paslaugų kokybę visuomenei. Procesinės aplinkybės, tokios kaip suorganizuotų darbo grupių ar užsakytų studijų skaičius, neturėtų būti pagrindiniu rodikliu vertinant tarnautojo veiklą – dėl išteklių ribotumo bet koks darbas turi būti atliekamas efektyviausiu ir greičiausiu keliu, taip sukuriant didžiausią naudą žmonėms.
- Valdžios įstaigų veiklą orientuoti į rezultatą, o ne procesą. Tikslinga parengti viešojo administravimo ir viešųjų paslaugų teikimo kokybės standartą, kuriuo būtų siekiama sukurti santykį su klientais, proaktyviai rinkti informaciją apie jų patirtį ir pagal gautus rezultatus vertinti įstaigos ir vadovų veiklą bei skirti skatinamąsias priemones.
- Įvertinti viešojo administravimo ir viešųjų paslaugų reikalingumą, remiantis VRM atlikta paslaugų inventorizacija, ir atsisakyti nebūtinųjų paslaugų teikimo.

- Nustatyti aiškius kriterijus, kaip paskirstyti viešųjų paslaugų teikimą ne tik tarp valstybės ir savivaldybių lygmens, bet ir tarp privataus, nevyriausybinių ir viešojo sektorių, užtikrinant didžiausią lėšų panaudojimo efektyvumą ir naudą klientui. Taip būtų vaisingai išnaudotos bendradarbiavimo su nevyriausybiniu ir privačiu sektoriais galimybės teikiant viešąsias paslaugas.
- Rengiant įstaigų strateginius veiklos planus ir lūkesčius įstaigų vadovams remtis grįžtamuoju ryšiu su įstaigos klientais ir rengti viešas konsultacijas su visuomene. Įstaigų klientų vertinimai bei siūlymai leis priimti informuotus sprendimus dėl įstaigos veiklos ir vystymosi krypčių.
- Kurti nepriklausomas stebėtojų tarybas prie biudžetinių įstaigų, kurios padėtų adekvačiai atstovauti įstaigų klientų interesams. Koreguoti biudžetinių įstaigų įstatyme nustatytą tarybos struktūrą, kad nepriklausomi stebėtojų tarybos nariai sudarytų bent pusę tarybos narių. Įtraukti į stebėtojų tarybas vadybines kompetencijas turinčius asmenis, remiantis gerąja valstybės valdomų įmonių reformos patirtimi.
- Valstybės tarnautojų darbo užmokesčio sistemą grįsti atlygio už pasiektus rezultatus principu. Tikslinga naikinti priedą prie atlyginimo už tarnyboje išdirbtus metus, nes jis sukuria atskirtį ir mažina viešojo sektoriaus patrauklumą privačiame sektoriuje dirbusiems žmonėms. Priartinti valstybės tarnautojams suteikiamų apmokamų atostogų dienų skaičių prie visiems kitiems Lietuvos darbuotojams Darbo kodekse numatyto atostogų skaičiaus (20 d. d.). Padidėjusį vieno valstybės tarnautojo realiai išdirbtą valandų skaičių išnaudoti darbo procesui optimizuoti.

Jan Steen, „Portrait of Jacoba Maria van Wassenaer“, 1654–1683.

Biudžeto išlaidos

Kaip ir žmonės, valstybė veikia stokos sąlygomis – iš mokesčių mokėtojų surenkamas valstybės biudžetas visuomet yra ribotas. Net ir nepaliaujamai didinant biudžeto išlaidas neįmanoma atsakyti į visas visuomenės lūkesčius ir poreikius. Norint iš tiesų didinti gerovę, biudžeto išlaidos turėtų būti skiriamos tik būtiniausioms valdžios funkcijoms finansuoti.

Svarbu, kad politikai sąžiningai pripažintų išteklių ribotumą ir nesiūlytų išleisti daugiau, nei leidžia biudžeto galimybės – trumpalaikis išlaidavimas virsta didesne skolos našta ateities kartoms bei infliacijos mažinama uždirbtų pinigų verte. Kiekvienas euras, surinktas mokesčiais ir išleistas valstybės, reiškia mažesnes galimybes žmonėms patiems pasirinkti, kam skirti savo uždirbtus pinigus.

Palikimas

- Biudžeto struktūra neatspindi valdžios veiklos prioritetų. 2019–2022 m. viešųjų išlaidų struktūra kito nežymiai: padidėjo išlaidos ekonomikai ir gynybai, bendrųjų valstybės paslaugų dalis šiek tiek sumažėjo. Šie minimalūs biudžeto struktūros pakeitimai buvo finansuoti ne iš sutaupytų lėšų, o laikinai sumažėjus valdžios

skolos aptarnavimo išlaidoms³⁵. Taigi, augant valstybės biudžetui, ištekčiai buvo skiriami inertiškai tolygiai visoms sritims, neatsižvelgiant į deklaruojamus prioritetus.

- Biudžeto finansuojamos įstaigos neturi finansinės paskatos pasiekti joms keliamus tikslus. Finansavimas ribotai susietas su institucijų veiklos tikslais: metiniai veiklos planai yra rengiami ir tvirtinami jau patvirtinus tiems metams numatytą skirti asignavimų sumą, o finansavimas nepriklauso nuo pasiektų rezultatų.
- Didėjantys skolos aptarnavimo kaštai mažina galimybes finansuoti prioritetines sritis. Pagal Finansų ministerijos prognozes, jau 2026 m. palūkanoms už valstybės skolą mokėti bus skiriama 0,9 proc. BVP³⁶. Tai yra beveik tiek pat, kiek iš viso skiriama viešajai tvarkai užtikrinti – policijai, ugniagesiams, teismams ir įkalinimo įstaigoms. Skolos aptarnavimo kaštams augant ir jiems skiriant vis didesnę pinigų dalį, mažėja valstybės galimybės finansuoti jos teikiamas paslaugas.
- Neatsakingai taikant išskirtinių aplinkybių režimą, didinama valstybės skola. Pandemijos laikotarpiu įvestas išskirtinių aplinkybių režimas

leido nepaisyti dalies nacionalinių fiskalinės drausmės taisyklių ir ženkliai padidinti biudžeto deficitą. Nors ekonominė situacija stabilizavosi, rekomendaciją atsisakyti šio režimo pateikė ir Valstybės kontrolė³⁷, ir Lietuvos bankas³⁸, Vyriausybė jo taikymą pratęsė. Tai sudarė galimybes didinti biudžeto išlaidas ir valstybės skolą sparčiau, nei leidžia nacionalinės taisyklės, kurios yra griežtesnės negu Maastrichto sutartis³⁹.

- Biudžeto priėmimo procedūras kuria platformą populizmui. Seimo nariai turi teisę teikti biudžeto išlaidas didinančias iniciatyvas nenurodydami jų finansavimo šaltinių bei neatsižvelgdami į jų poveikį deficitui, skolai bei atitiktą strateginiams ir politiniams valstybės tikslams.

Proveržis

- Teikti prioritetą esminėms funkcijoms, būtinoms konstituciniams principams užtikrinti. Augančias valstybės biudžeto pajamas nukreipti į šias prioritetines sritis. Naudojantis VRM atlikta viešojo administravimo ir viešųjų paslaugų inventorizacija, atsisakyti nebūtinų ir mažiau reikalingų paslaugų teikimo. Neprioritetinių sričių finansavimą mažinti arba griežtai riboti joms skiriamų išlaidų augimą.
- Rengti optimistinį, bazinį ir pesimistinį mokesčių pajamų surinkimo bei biudžeto išlaidų poreikio scenarijus. Į biudžeto projektą įtraukti sąlygines asignavimų korekcijas, kurios būtų taikomos atsižvelgiant į realų ekonominį scenarijų. Numatyti galimas asignavimų korekcijas tuo atveju, jei ekonomikos raida atitiktų pesimistinę prognozę: kokio finansavimo bus visiškai atsisakoma, koks bus mažinamas proporcingai, koks liks nepakitęs, o kuris gali būti padidintas. Taip sunkmečio akivaizdoje būtų išvengta ilgai trunkančio biurokratinio ir politinio derinimo, o valstybės institucijų vadovams būtų aišku, kaip paskirstyti mažėjantį finansavimą ir išlaikyti būtiną finansavimą prioritetams, užuot mechaniškai mažinus visas išlaidas.
- Nuosekliai užtikrinti rezultatais grįsto biudžeto formavimo procesą (angl. *performance-based budgeting*). Iš asignavimų valdytojų pusės biudžeto formavimo ašimi turi tapti klausimas – kaip su mokesčių mokėtojų pinigais sukurti kuo didesnę vertę visuomenei. Siekiant įgyvendinti šį principą, būtina tiesiogiai sieti institucijų pasiektus rezultatus ir finansinį įvertinimą. Tam reikalinga bent dalį asignavimų institucijoms skirti kontraktiniu principu, kad jos įgytų teisę valdyti asignavimus tik pasiekus tam tikrus nustatytus rodiklius (pavyzdžiui, Europos Sąjungos „Next Generation EU“ fondo mokėjimai sieja asignavimus su politinius tikslus atliepančiais rodikliais). Didinant atskaitomybę, atsakomybę už rodiklių stebėseną turėtų tekti ir parlamentinę kontrolę vykdančioms Seimo komitetams.
- Svarstant valstybės biudžetą bei siekiant išlaikyti fiskalinę drausmę, taikyti saugiklius, ribojančius Seimo narių ir institucijų galimybes individualiai teikti biudžeto išlaidas didinančius siūlymus. Komitetams turi būti leidžiama keisti savo kuruojamos srities asignavimų struktūrą tik Vyriausybės pateiktų išlaidų limitų ribose. Siūlant didinti išlaidas labiau nei Vyriausybės numatytas išlaidų limitas, turi būti nurodoma, kuriai kitai sričiai asignavimai būtų mažinami. Analogiškai teisėkuros „one in – one out“ principui, įvesti „one euro in – one euro out“ principą.
- Apriboti Vyriausybės galimybę vienašališkai taikyti išskirtinių aplinkybių režimą, leidžiantį nepaisyti fiskalinės drausmės reikalavimų. Pavyzdžiui, kaip ekstremaliosios situacijos taikymo atveju, išskirtines aplinkybes taikyti ar pratęsti turėtų Seimas.

Isaac van Swanenburg, „Washing the Skins and Grading the Wool”, 1594–1596.

Mokesčiai

Efektyvi mokesčių sistema yra tokia, kurioje mokesčiais surenkamos pajamos užtikrina bazinius visuomenės poreikius, o mokesčių našta minimaliai varžo ekonominį aktyvumą ir neskatina šešėlinės ekonomikos, neiškreipia veiklos motyvų. Nuoseklios ir nuspėjamos apmokestinimo taisyklės didina piliečių pasitikėjimą valstybe, motyvuoja prisiimti atsakomybę bei imtis ekonominės veiklos.

Mokesčiai visuomet daro poveikį ekonominiams sprendimams, procesams, kapitalo pasiskirstymui⁴⁰. Nepriklausomai nuo įstatymo nustatyto mokesčių mokėtojo ar objekto, reali mokesčių našta visuomet pasiskirsto ir nebūtinai slegia tik tiesioginius mokesčių mokėtojus. Visa tai išryškėja gilinantį į ekonominius dėsningumus.

Palikimas

- Neproporcinga pelno mokesčio našta kenkia ekonomikos augimui. Lietuvoje uždirbtas pelnas apmokestinamas du kartus – 15 proc. tarifas taikomas uždirbtam pelnui, o dar 15 proc. – jį paskirstant dividendais. Todėl efektyvusis pelno mokesčio tarifas gali siekti 27,75 proc.⁴¹
- Pelno mokestis – lengvatų ir įvairių atskaitymų taikyns. Tačiau lengvatomis ir atskaitymais, pvz., investicinio projekto, mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtos nuostatomis, patentų dėžute, „žaliuoju investicijų koridoriumi“ ir kt., pasinaudoti gali tik maža dalis įmonių⁴². Įmonėms iki 300 tūkst. eurų apyvartos taikomas 5 proc. tarifas, kuris lemia įmonių sangrūdą ties šia riba. Ją pasiekus, mokesčių tarifas padidėja 10 proc. punktų.
- Pelno mokesčio mokėjimo avansu prievolė neatitinka įmonių pinigų srautų ir jas nustekena. Mokestis neatitinka „gebėjimo mokėti“ principo, tad kai įmonėms neužtenka einamųjų pajamų mokesčiui sumokėti, jos priverstos skolintis, kad sumokėtų mokestį avansu ir tokiu būdu kredituotų valstybės biudžetą.
- Lietuvoje galioja skirtingi apmokestinimo režimai skirtingoms pajamų rūšims. Tai reiškia, kad vienodo dydžio, tačiau skirtingo pobūdžio pajamas gaunančių gyventojų mokesčių našta skiriasi. Progresinis 32 proc. gyventojų pajamų mokestis (GPM) baudžia kuriančius didesnę gerovę bei prieštarauja paprasto ir sukurtai vertei proporcingo apmokestinimo principui.
- Aukštas pridėtinės vertės mokesčio (PVM) tarifas ir dėl galiojančių išimčių sudėtingas administravimas iškreipia ūkio subjektų ekonominius sprendimus ir didina paskatas veikti šešėlyje. PVM atotrūkis Lietuvoje 2021 m. siekė beveik 800 mln. eurų⁴³. Prastas surinkimas įrodo apsunkintus deklaravimo ir administracinius procesus,

kurie atbaido ūkio subjektus nuo teisėtos veiklos ir skatina juos laikytis žemiau PVM mokėtojų ribos (45 tūkst. eurų) arba veikti šešėlyje.

- Įstatymuose fiksuoti pajamų slenksčiai dėl aukštos infliacijos lėmė mokesstinės prievolės atsiradimą arba naštos augimą. Išaugusios pajamos pateko į aukštesnių mokesčių tarifų intervalus: mokesčių našta didėjo, nors realūs veiklos mastai ir rezultatai nepasikeitė. Fiksuotų pajamų slenksčių apstu ne tik mokesčių, bet ir kituose įstatymuose (pavyzdžiui, įmonių atskaitomybės įstatyme, numatančiame įmonei tenkančią administracinę naštą pagal jos dydį). Augant kainoms, nekintantys pajamų slenksčiai nebeapsaugo mažiau pajėgių ūkio subjektų nuo neproporcingai augančios mokesčių, administracinės ir kitokios naštos.
- Valstybė moka mažesnes privalomojo sveikatos draudimo įmokas už valstybės draudžiamus asmenis, nei moka kiti šalies gyventojai. T. y., valstybė įmokų dydį skaičiuoja ne pagal einamųjų metų MMA ir tokiu būdu pati sau taiko lengvatą. Pagal Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymą, už apdraustuosius, draudžiamus valstybės lėšomis, iš valstybės biudžeto į privalomojo sveikatos draudimo fondo (PSDF) biudžetą pervedama įmoka vienam apdraustajam sudaro 6,98 proc. užpraeitų metų 12 MMA. Kadangi bendras darbo užmokesčio fondas ir minimalus darbo užmokeskis pastaruoju metu kilo sparčiai, įmokos dydžio skaičiavimas, remiantis užpraeitų metų duomenimis, nustekena PSDF fondą. Palyginimui, į PSDF biudžetą gyventojai moka PSD nuo faktinio tuo metu esančio darbo užmokesčio lygio.

Proveržis

- Įvesti paskirstytojo pelno mokesčio modelį. Šiuo mokesčiu apmokestinamas tik tas pelnas, kuris neinvestuojamas, o išmokamas akcininkams. Tai panaikintų lengvatų ir skirtingų mokesčių režimų poreikį, taip pat ir pelno mokesčio mokėjimą avansu, neliktų dvigubos – finansinės ir fiskalinės – apskaitos.
- Kol nesutarta dėl paskirstytojo pelno mokesčio modelio įvedimo, įgyvendinti momentinį ilgalaikio turto nusidėvėjimą, prieinamą visoms įmonėms, o investicinio projekto, MTEP ir kitas

investicijas palengvinančias nuostatas išvalyti nuo biurokratinių apribojimų. Tai leistų išlaikyti Lietuvoje veikiančių įmonių investicinį aktyvumą.

- Proporcingumas turi tapti pagrindiniu pajamų mokesčio bruožu. Visoms pajamų rūšims turi būti užtikrintas vieningas mokesčio tarifas, naikinamas progresinis 32 proc. gyventojų pajamų mokesčio tarifas. Progresyvumas pateisinamas tik neapmokestinamojo pajamų dydžio (NPD) ribose: dėl NPD efektyvusis GPM tarifas iki tam tikros pajamų sumos nuosekliai didėja nuo 4 iki 20 proc. Kuo NPD mažesnis, tuo efektyvusis GPM tarifas didesnis.
- Atsisakyti PVM administravimo naštą sunkinančių lengvatų ir kitų išimčių. Supaprastinus mokesčio administravimą nebeliktų poreikio taikyti 45 tūkst. eurų PVM pajamų slenkstį, o mokesčio tarifas galėtų būti sugrąžintas iki 18 proc. Tai būtų tvari priemonė mažinti PVM atotrūkį bei šešėlinę ekonomiką.
- Siekiant išvengti dėl kylančios infliacijos neproporcingai augančios mokesčių ir jų administravimo naštos, atsisakyti fiksuotų pajamų slenksčių ir grįžti prie žemų bei vienodų mokesčių tarifų. Kol tai neįgyvendinta, tikslinga visus mokesčių ir kituose įstatymuose fiksuotus pajamų slenksčius indeksuoti pagal jau įvykusį infliacijos faktą ir numatyti ateičiai automatinį indeksavimą⁴⁴.
- Valstybės institucijos turėtų koncentruotis ir į kitų infliacijos sukeltų problemų sprendimus valstybės valdose: indeksuoti įvairius įstatymuose nustatytus slenksčius (mokesčių, įmonių bei veiklos klasifikavimo), o taip pat viešųjų pirkimų rodiklius ir pan., kai ūkio subjektai be valdžios sprendimo negali prisitaikyti prie infliacijos padarinių ir patiria padidėjusią finansinę bei reguliavimo naštą bei veiklos neapibrėžtumą.
- Valstybės lėšomis draudžiamų asmenų PSD įmokos dydį apskaičiuoti pagal faktinį einamųjų, o ne užpraeitų metų MMA dydį.
- Investicinė sąskaita – papildomas investavimo įgalinimo būdas. Investicinė sąskaita prilygsta paskirstytojo įmonių pelno mokesčio modeliui, tik skirta fizinių asmenų investicijoms. Ji leistų fiziniams asmenims aktyviau investuoti, taikant mokesť tik tai sumai, kuri išimama vartojimui.

Jan Steen, „Fantasy Interior with Jan Steen and the Family of Gerrit Schouteren”, 1659–1660.

Pensijos

Laiko pirmenybės principas reiškia, kad žmogus labiau vertina šios dienos gėrybes negu tas, kurias turės ateityje. Nuo to, kaip į šį principą atsižvelgiama ekonominėje politikoje, priklauso šalies ilgalaikio taupymo ir investavimo sistemos raida ir tvarumas.

Šalies pensijų sistemoje įtvirtinto subsidiarumo tarp valstybės ir žmogaus esmė – paskirstyta atsakomybė už žmogaus pajamas senatvėje. Ji įgyvendinama išlaikant nuoseklų valstybės palaikymą ir didinant galimybę be papildomos mokesčių naštos savarankiškai prisidėti prie privačios pensijos ateityje. Subsidiarumo principas veikia kaip akstinas savarankiškai kaupti pensijai.

Palikimas

- 2024 m. įvyko lūžis – į pensiją išeina daugiau žmonių, nei įsidarbina jaunimo⁴⁵. Didėjantis pensijų gavėjų skaičius⁴⁶ yra vis sunkiau valstybės pakeliamas įsipareigojimas, kuriam padengti ilguoju laikotarpiu gali nebeužtekti tvarių pajamų⁴⁷. Reguliariai ilginamas senatvės pensijos amžius bei būtinas stažas leidžia sušvelninti išlaidų spaudimą trumpuoju laikotarpiu, tačiau problemos iš esmės nesprenžia.
- Valstybinė pensijų sistema neužtikrina orios senatvės. Pensijų pakeitimo koeficientas, matuojantis buvusių gyventojų pajamų atkuriamą

dalį senatvėje, šiuo metu sudaro 35 proc.⁴⁸ (neįtraukus privačiai sukauptų lėšų) ir yra arti skurdo rizikos lygio. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO) prognozuoja, kad 2022 m. pradėjusių dirbti žmonių pensija ateityje sieks tik 28,9 proc. buvusių pajamų⁴⁹. Niūrios prognozės didina žmonių nepasitenkinimą sistema. Vakarų šalyse pensijų pakeitimo lygis svyruoja nuo 60 iki 80 proc. Skirtumą padengti gali tik privatus kaupimas.

- Pensijų sistemos patrauklumą mažina dažni pokyčiai. Pusė gyventojų apklausoje atsako, kad motyvacijas kaupti didintų stabili pensijų sistema⁵⁰. Per dvidešimt metų pensijų sistemą reglamentuojantys įstatymai keisti 24 kartus, o 2023–2024 m. norėta stipriai sumažinti žmonių motyvacijas ir atsakomybę už savo pajamas senatvėje: bandyta atsisakyti automatinio įtraukimo į II pakopos pensijų kaupimą, leisti atsiimti dalį sukauptų lėšų nesulaukus pensinio amžiaus, naikinti gyventojų pajamų mokesčio atskaitymą nuo įmokų į III pakopos pensijų bei investicinio gyvybės draudimo fondus.
- Populizmas išbalansuoja pensijų sistemą. Siūlymai leisti bet kuriuo metu pasitraukti iš pensijų kaupimo II pakopoje bei atsiimti dalį sukaupto turto prieštarauja pradiniam kaupiamosios sistemos įvedimo tikslui ir didina gyventojų priklausomybę nuo valstybės. 2021 m. Estijoje

įvykusią pensijų reformą, kuria leista atsiimti II pakopoje sukauptas lėšas, EBPO pavadino „dar labiau sumažinsiančia pensijų adekvatumą“⁵¹. Pokyčiais pasinaudojo mažiausiai taupyti linkę gyventojai.

- Tik 4 iš 10 gyventojų supranta, kad jų finansinę padėtį lemia jų pačių priimti finansiniai sprendimai⁵². Dažni pažadai keisti pensijų sistemą kelia rimtų pensijų sistemos tvarumo rizikų – jie sumenkina pastangas didinti Lietuvos gyventojų finansinį raštingumą.

Proveržis

- Pensijų kaupimas turi efektyviai papildyti socialinės apsaugos mechanizmą. Visuomenei senstant, politika turi būti orientuota į žmogaus asmeninės atsakomybės didinimą bei subsidiarų senatvės aprūpinimą. Viešąsias paslaugas ir išmokas papildant privačiu lėšų kaupimu, išlaidų našta valstybei mažės, o pensijų sistema taps tvaresnė.
- GPM įstatymo 21 str. nuostata, leidžianti iš apmokestinamųjų pajamų atimti gyventojų įmokas į investicinio gyvybės draudimo fondus ir pensijų fondus, nėra ir neturi būti laikoma mokestine lengvata. Šiuo instrumentu yra papildoma valstybės teikiama socialinė apsauga ir kuriama subsidiari gyventojų bei valstybės atsakomybė. Norint pasiekti Lietuvos pensijų sistemai keliamus tvarumo tikslus, vertėtų netaikyti maksimalios iš pajamų leidžiamos atimti įmokų sumos, kuri šiuo metu yra lygi 1 500 eurų. Kadangi bendra atimamų išlaidų suma negali viršyti 25 proc. apmokestinamųjų pajamų, nominalus leistinas atskaityti išlaidų dydis dėl infliacijos prarado prasmę ir yra perteklinis reikalavimas.
- Atliepiant gyventojų nepasitenkinimą pensijų sistemos pokyčiais, svarbu depolitizuoti pensijų kaupimo klausimą ir siekti sistemos stabilumo. Jeigu pokyčiai yra neišvengiami, jie turi būti adekvatūs kaupiamosios pensijų sistemos tikslui – privalo motyvuoti gyventojus kaupti ir didinti jų sukauptą turtą. Pasaulio bankas pripažįsta, kad „padidinti antrosios pakopos vaidmenį galima tik papildomai padidinus įmokų tarifus“⁵³. Nuoseklus įmokos į pensijų fondus didinimas iki Vakarų šalyse įprastų

10 proc. yra veiksminga priemonė plėsti pensijų draudimo aprėptį ir pagerinti pakeitimo koeficientą ateityje.

- Pensijų sistemos stabilumas ir ilgalaikiškumas didina gyventojų įsitraukimą bei pasitikėjimą. 31 proc. kaupiančiųjų teigia, jog kaupti juos skatina tęstinumas ir valstybės palaikymas⁵⁴. Todėl svarbu palikti galioti nuostatas dėl automatinio įtraukimo ir lėšų išlaikymo. Kaupimo nutraukimas ir sukauptų lėšų atsiėmimas būtų pagrįstas tik išimtinių gyvenimo aplinkybių atveju, dėl kurių dalyvavimas privačiame kaupime žmogui, pagal Konstitucinio Teismo išvadą, „tampa itin ap sunkintas ar betikslis“⁵⁵.

Marinus van Reymerswaele, „The moneychanger and his wife“, 1538.

Pinigai ir kainos

Pinigai yra atsakas į stoką, o ne jos šaltinis. Kai pinigai atlieka savo kaip mainų, apskaitos, vertės išsaugojimo funkcijas, žmonės gali nukreipti pastangas į vertės kūrimą. Tačiau valdžia vis dažniau naudoja pinigus kaip ekonomikos skatinimo priemonę, siekdama sukurti augimo iliuziją ir taip užgožti realias žmonių problemas. Centriniais bankams vykdant pinigų politiką, pinigai kuriami *ex nihilo*. Tai trikdo kainų mechanizmą ir pinigų, kaip mainų priemonės, funkcionavimą. Nepripažindamos fiskalinės bei monetarinės politikos poveikio kainų augimui, valstybės institucijos perkelia visą atsakomybę už kainų augimą verslui, priešina visuomenę su verslu ir mažina taip reikalingą santarvę.

Palikimas

- Pinigų kiekiui didėjant – kainos auga. Jeigu atsisakytumėms naudojamų pinigų daugėja, o gėrybių skaičius lieka nepakitęs, kiekvienam gėrybės „vienetui“ teks daugiau pinigų⁵⁶. Todėl didinant pinigų kiekį jų vertė ir perkamoji galia mažėja. Taip įvyko pandemijos laikotarpiu 2020–2022 m., kai pinigų kiekis euro zonoje buvo padidintas 25 proc.⁵⁷, o Lietuvoje – 68 proc.⁵⁸ Pinigų kiekiui augant ženkliai sparčiau nei pagaminamų prekių ir paslaugų apimtims, ekonomiką ištiko rekordinė infliacija.
- Nors įprasta manyti, kad rinkos ekonomikoje kainų augimas yra neišvengiamas procesas,

infliacija yra šiandieninės pinigų sistemos, o ne rinkos ekonomikos padarinys. Nuolatinį ir nepertraukiamą kainų kilimą kaip pagrindinį tikslą⁵⁹ kelia Europos Centrinis Bankas (ECB). Nuolat didindamas pinigų kiekį ECB siekia užtikrinti, kad „vidutiniu laikotarpiu“ infliacija siektų 2 proc. Tai nuvertina žmonių santaupas, euro perkamąją galią, mažina pasitikėjimą valiuta.

- Nuvertėjantys pinigai išdanko ekonominę logiką. Taupymas yra būtina tvaraus ekonomikos augimo sąlyga, tačiau nuolatinės infliacijos aplinkoje vartojimo atidėjimas ir taupymas tampa nuostolingas. Be to, pinigų „spausdinimas“ didina ekonominę nelygybę, kadangi pirmieji naujų pinigų gavėjai gauna naudą dėl padidėjusios perkamosios galios, o kitus gavėjus šie pinigai pasiekia jau išaugus kainoms. Susiklosčiusio padėties, kai kainų augimas vieniems nėra problema, o kitiems tai realiai mažina pajamas.
- Palūkanos nustojo tarnauti kaip pinigų politikos įrankis. Pastarąjį dešimtmetį bazinės palūkanų normos buvo nulinės ir dėl to centrinis bankas nebegalėjo naudoti palūkanų kaip pagrindinės monetarinės politikos įrankio. Nuo 2014 m. teko imtis naujų priemonių – vertybinių popierių supirkinėjimo programų⁶⁰. Būtent kiekybinio skatinimo, o ne žemų palūkanų politika, suderinta su šalių narių ekspansine biudžeto politika,

leido sparčiai augti pinigų kiekiui pandemijos laikotarpiu. Euro zonos valstybių deficitas (1,7 trln. eurų⁶¹) buvo visiškai finansuojamas centrinio banko programomis.

- Beprecedentį kainų augimą įgalino pinigų „spausdinimas“, vykdytas per kiekybinį skatinimą ir fiskalinę ekspansinę politiką. Infliaciją ECB siekė suvaldyti sparčiausiai per euro zonos istoriją didindamas palūkanas. Vos per vienerius metus ECB dešimt kartų kėlė palūkanas, kol šios pasiekė 4,00–4,75 proc. intervalą⁶², o pandeminės vertybinių popierių programos reinvestavimą planuojama mažinti tik nuo 2024 m. vidurio⁶³. Tai lėmė, kad būsto, verslo ir kitų paskolų aptarnavimas pabrango sparčiausiai per visą euro zonos istoriją. Todėl už pigius pinigus gyventojams ir verslui teko sumokėti didelę kainą.

Proveržis

- Padidinus pinigų kiekį, gėrybių trūkumas nėra panaikinamas. Ekonominių gėrybių ribotumas pasireiškia per pinigų trūkumą. Pandemija parodė, kad pinigų padauginti galima paprastai, tačiau dėl to prekių ir paslaugų nepadaugėja, išauga tik jų kainos. Vienintelis būdas sumažinti gėrybių ribotumą yra darbas – produktyvi žmogaus veikla.
- Šviesti visuomenę apie tai, kad „neteisingos“ kainos nebūna. Pinigai universaliai išreiškia kainas, kurios palengvina visų žmoniškųjų pastangų matavimą. Vertindami kainą kaip pirkėjai, esame linkę manyti, kad ji yra per didelė, nes tai yra mūsų išlaidos. Vertindami kainą kaip pardavėjai, manome, kad ji – per maža, nes tai mūsų potencialios pajamos. Politikams nustojus kalbėti apie „neteisingas“ kainas, bus išvengta visuomenės supriešinimo.
- Užtikrinti, kad nacionalinė politika nekenktų pinigų stabilumui. Politikai kuria lūkesčius, kad įmanoma užtikrinti nuolatinį ir nepertraukiamą pajamų lygio didėjimą, nepriklausomai nuo asmens ir įmonių veiklos rezultatų. Jei valdžia nustotų intervencijomis didinusi žmonių pajamas, pinigai išsaugotų savo vertę. Tai būtų ilgalaikis tvarus sprendimas, kuris leistų didinti perkamąją galią.
- Peržiūrėti ECB tikslą. Jei politikai mano, kad nuolatinis kainų augimas yra problema, ilgalaikis ir tvarus sprendimas yra keisti monetarinį mechanizmą ir atsisakyti 2 proc. infliacijos tikslo. Priešingu atveju, valdžios siekis kovoti su kainų augimu nepasieks tikslo ir prieštaraus kitos valdžios institucijos – centrinio banko – vykdomai politikai. Jeigu klausimas dėl ECB tikslo nekliamas, Vyriausybė turėtų išlaikyti neutralumą kainų mechanizmo atžvilgiu.
- Realiai įgyvendinti ECB nepriklausomumą užkardant fiskaliai nedrausmingų valstybių finansavimą. Centrinio banko autonomija reiškia, kad „Eurosistamai draudžiama teikti paskolas ES įstaigoms arba nacionaliniams viešojo sektoriaus subjektams“⁶⁴. Tačiau per pandemiją vykdytas obligacijų supirkinėjimas antrinėje rinkoje *de facto* reiškė nacionalinių biudžetų deficito finansavimą, apeinant draudimą. Tokia politika reikšmingai prisidėjo prie rekordinės infliacijos euro zonoje. Taigi būtina užtikrinti, kad ECB išlaikytų pinigų politikos nepriklausomumą ir neužsiimtų fiskaliai nedrausmingų valstybių gelbėjimu.

Peter van Boucle, „Fruit stall with a couple“, 1610–1673.

Utopijos

Moderniais laikais utopijos tampa ne tik literatūros, bet ir politinių vizijų bei programų žanru. Utopijos ignoruoja neišvengiamą būties savybę – nepilnumą, neišbaigtumą ir ribotumą. Įsivaizduojama, kad iš pagrindų perkonstravus visuomenę, ištekčiai taps neriboti, o žmogus – stebuklingai produktyvus bei tobulai moralus. Atmesdamos prigimtinės pasaulio ribas, utopijos išreiškia siekį įveikti stoką politinėmis priemonėmis – viliantis, kad tiesiog reikia tikslesnės socialinės teorijos, geresnio plano, papildomo pagrindimo ir šiek tiek griežtos rankos skeptikams. Tačiau galiausiai utopijos veda prie valdžios paternalizmo, skurdo ir tironijos.

Utopijos yra pavojingos. Mintis, kad politinio veikimo priemonėmis galima pasiekti visuotinės pilnatvės būseną, tampa pateisinimu bet kokioms priemonėms, kurios atrodo reikalingos perkurti visuomenę. Utopiniam mąstymui nebūdinga pripažinti ribas – nei politikos galiai keisti žmogų, nei stokos, kaip fundamentalaus, ribas brėžiančio pasaulio dėmens. Sovietinio komunizmo nusikaltimai yra vieni iš aiškiausių to liudytojų. Tačiau pasitaiko ir ne tokių drastiškų utopizmo apraiškų – kai politinė valdžia nesilaiko sveikų ribų ir veržiasi paternalistiškai vadovauti privačiam piliečių gyvenimui.

Filosofas Michaelis Oakeshottas yra kalbėjęs apie du modernios politikos „veidus“ – išganytojišką ir pragmatišką⁶⁵. Apakinti politinio išganyto siekių

žmonės yra linkę nebematyti tikrovės. Vizijos, kuriose politikos dėka pavyksta pasiekti nedalomą tautos valios vienybę, idealią lygybę, panaikinti kančią ar kitaip palengvinti žmogaus dalią – išskirtinis modernios politikos bruožas. Taip moderni politika vis labiau linksta į utopijas.

Utopinis mąstymas dažnai pasireiškia paprastais politiniais šūkais, skleidžiamais negalvojant apie realias jų įgyvendinimo pasekmes. Ir Vakarų, ir Lietuvos viešojoje erdvėje nuolat pasirodo tokie pasiūlymai kaip darbo savaitės trumpinimas, išlaikant tą patį atlyginimą, arba universaliosios bazinės pajamos – reguliarios besąlyginės išmokos visiems žmonėms, netaikant jokių kriterijų ir jokių reikalavimų.

Žadama, kad sutrumpinus darbo savaitę sumažėjęs stresas ir nuovargis padidins darbuotojų efektyvumą ir kūrybiškumą; kad žmonės išlaikys tą patį produktyvumą, o gal net jį padidins. Teigiama, kad universalios bazinės pajamos – puikus būdas išgelbėti žmoniją nuo skurdo technologinės kaitos metu, o planetą – nuo aplinkos taršos bei klimato karštinės. Dar daugiau – skelbiama, kad universalios bazinės pajamos suteiks nepriklausomybę nuo darbo, nors produktyvi veikla yra esminė žmogaus būties ir prigimties dalis.

Abu šie pasiūlymai iš tikrųjų remiasi stokos realybės atmetimu. Šių idėjų utopiškumo pamatas –

prielaida, kad žmogui galima garantuoti pajamas jam nieko nekuriant. Darbo laiko sutrumpinimas remiasi pažadu, kad dirbdamas mažiau, žmogus sukurs daugiau gerovės.

Įstatymu priversti sutrumpinti darbo savaitę – reikštų suduoti ekonomikai smūgį aršioje konkurencinėje kovoje globalioje rinkoje. Tai apribotų darbdavių ir darbuotojų galimybes patiems susitarti dėl abiejų pusių poreikių ir galimybių. Užtuot trumpinus darbo savaitę viešajame sektoriuje, svarbu atsisakyti perteklinės biurokratijos, optimizuoti procedūras ir efektyviau padalinti krūvį darbuotojams. Sėkmingų viešojo sektoriaus reformų naudą gavėjas turėtų būti mokesčių mokėtojas, kuris naudojasi viešomis paslaugomis.

Universalių bazinių pajamų pasekmės ekonomikai būtų nepakeliamos, o noras visus apipilti gausa veikia vestų prie skurdo. Jei 2023 m. suplanuotas biudžeto išlaidas socialinei apsaugai ir užimtumui (įskaitant pensijas, vaiko pinigus ir kt.) politikai padalintų visiems gyventojams po lygiai ir mokėtų universalias bazines pajamas, vienam gyventojui tektų 257 eurų per mėnesį. Tai reikšmingai sumažintų pensininkų, neįgaliųjų ir kitų socialiai pažeidžiamų grupių pajamas. Ženkliai padidinti universalias bazines pajamas arba jas mokėti išlaikant egzistuojančią socialinės paramos sistemą reikštų didinti mokesčius arba dauginti pinigų. Abiem atvejais praktinis idėjos įgyvendinimas būtų išskirtinai brangus ir žalingas.

Daugelis Vakarų politinių tradicijų yra priešiškos utopizmui. Nuo sekuliarių liberalų iki konservatyvių krikščionių, politikai ir mąstytojai įvairiose šalyse, visais laikais dėdavo pastangas, kad pavojinga utopizmo politika neįsigalėtų. Jų palikimas vienaip ar kitaip kalba apie žmogiško veikimo ribas – apie neišvengiamai ribotus išteklius bei apie žmogaus prigimčiai būdingą moralinio tobulumo stoką. Ją utopistai mato kaip laikiną trūkumą, įveikiamą politinėmis priemonėmis.

Utopijos ištirpsta realaus gyvenimo šviesoje. Utopizmas jėgos semiasi iš entuziazmo kupinų filosofinių knygų, abstrakčių modelių ir sunkiai pritaikomų eksperimentų. Utopizmas neranda pagrindo politinio ir socialinio gyvenimo realybėje.

Iš tiesų žmogui reikia ne paternalizmo, o laisvės pačiam siekti žmogiško išsipildymo. Pasirūpinti,

kad kiekvienas jaustųsi saugiai, valstybė paprasčiausiai nepajėgi ir negali bandyti to įgyvendinti kitaip, kaip tik perdėtai kontroliuodama savo piliečių asmeninę erdvę. Utopiniams norams būti atleistam nuo asmeninės atsakomybės už save neribotai gaunant nemokamų gėrybių būtina atsisipirti.

Tad visų be išimties politikų darbe tykoja iššūkis – atskirti dalykus, kuriuos dera žadėti rinkėjams bei įgyvendinti atėjus į valdžią, nuo tų, kurių žadėti ir imtis nedera.

Ši rinktinė padės būsiamiems šalies lyderiams atskirti, kokias problemas dera spręsti valdžiai ir ką reikia palikti patiems žmonėms spręsti savo gyvenime, bendruomenėje, savivaldoje. Skaidrios ribos apsaugo nuo valdžioje slypinčių pagundų, o didžiausia jų – prisiimti tokią atsakomybę už žmones, kuri neleidžia jiems patiems augti savo laisve ir atsakomybe. Visi politinio lauko naratyvai arba prisideda prie žmonių švietimo, arba jį pakerta; jie arba skatina augti laisve pagal mūsų Konstitucijos dvasią, arba gundo nusimesti atsakomybę ir ilgainiui laisvę prarasti.

- 1 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Stokos reiškinys: būtis, žmogus ir bendruomenė“, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016.
- 2 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Seimo rinkimai 2020. Gerovės ir laisvės link“, 2020, p. 7.
- 3 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Valdžia prieš stoką: kaip tai keičia žmogų? Darbas, pinigai, vartojimo įpročiai, parama“, 2017.
- 4 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Teisėkūros kokybės link. Ciklinės teisėkūros modelio diegimas“, 2022.
- 5 Valstybės kontrolė. Valstybinio audito ataskaita „Teisinio reguliavimo poveikio vertinimo sistema“. 2024 m. balandžio 24 d.
- 6 Ten pat.
- 7 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Teisės aktų „auksavimas“: kaip atpažinti ir išvengti?“, 2022.
- 8 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Dėl žaliojo investicijų koridoriaus“, Ekspertizė, 2024.
- 9 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“ Nr. XIV-72, priimtas 2020 m. gruodžio 11 d.
- 10 Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija, „Sektorinio reguliavimo naštos mažinimo 2023–2024 metais plano vykdymo, koordinavimo ir atsiskaitymo gairės“, 2023 m.
- 11 Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija, Administracinės naštos ir prisitaikymo prie reguliavimo išlaidų stebėsenos ataskaita, 2023.
- 12 Teisinio reguliavimo poveikio *ex post* vertinimas atliekamas, kai peržiūros nuostata įtraukiama į įstatymą arba kai priimamas ministro sprendimas atlikti šį vertinimą. Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą „Dėl galiojančio teisinio reguliavimo poveikio *ex post* vertinimo metodikos ir atskaitos formos patvirtinimo“ Nr. 308, priimtą 2021 m. gegužės 5 d.
- 13 Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija, Administracinės naštos ir prisitaikymo prie reguliavimo išlaidų stebėsenos ataskaita, 2023.
- 14 Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija, „Švieslentė 2022. Priežiūros institucijų pažangumo vertinimo ataskaita“, 2023 m.
- 15 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl institucijų atliekamų priežiūros funkcijų optimizavimo“ Nr. 511, priimtas 2010 gegužės 4 d.
- 16 Lietuvos Respublikos administracinės naštos mažinimo įstatymas Nr. XI-2386, priimtas 2012 m. lapkričio 8 d.
- 17 Lyginami 2023 m. IV ketv. ir 2022 m. IV ketv. duomenys. Valstybės duomenų agentūra, „Laisvos darbo vietos“, Rodiklių duomenų bazė, žiūrėta 2024 m. balandžio 2 d., <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>.
- 18 Užimtumo įstatymo reforma 2022 m. viduryje įtraukė naują kategoriją – darbo rinkai besirengiančius asmenis, kurie nėra laikomi bedarbiais. Užimtumo tarnybos duomenimis, 2024 m. balandžio 1 d. darbo rinkai besiruošiančiais asmenimis registruoti 24,4 tūkst. žmonių. Nedarbo lygio statistika šios naujos kategorijos neįtraukia, todėl tikroji padėtis darbo rinkoje yra dar sunkesnė, nei rodo duomenys. Užimtumo tarnyba, „Situacija darbo rinkoje: naujausia apžvalga“, publikuota 2024 m. balandžio 9 d., <https://uzt.lt/darbo-rinka/situacija-darbo-rinkoje-naujausia-apzvalga/87>.
- 19 Vyriausybės strateginės analizės centras, „Lietuvos žmogiškojo kapitalo būklė“, Statistinė ataskaita, 2023, 5.
- 20 Valstybės duomenų agentūra, „Nuolatiniai gyventojai pagal lytį ir amžiaus grupes metų pradžioje“, Rodiklių duomenų bazė, žiūrėta 2024 m. balandžio 3 d., <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>.
- 21 Valstybės duomenų agentūra, „Ilgalaikio nedarbo lygis“ 2023 m. IV ketv., Rodiklių duomenų bazė, žiūrėta 2024 m. balandžio 3 d., <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>.
- 22 Palyginti su prieš tai buvusiu ketvirčiu (2023 m. III ketv.), ilgalaikio nedarbo lygis išaugo 0,5 proc. p. Ten pat.
- 23 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Nedarbo spąstai Lietuvoje – kaip išsilaisvinti?“, Faktai ir analizė, 2023, 5.
- 24 100 proc. yra riba, kai realios pajamos įsidarbinus yra lygios gaunamoms socialinėms išmokoms.
- 25 Valstybės duomenų agentūra, „Neapskaityta ekonomika“, Oficialiosios statistikos portalas, žiūrėta 2024 m. balandžio 19 d., <https://osp.stat.gov.lt/eksperimentine-statistika/neapskaityta-ekonomika>.
- 26 Nuo 2018 m. iki 2022 m. šešėlinės ekonomikos dalis sumažėjo vos 0,5 proc. punkto. Ten pat.
- 27 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Valstybės institucijų veiklos kokybė ir efektyvumas: darbo migracijos reguliavimai per funkcijų prizmę“, Faktai ir analizė, 2022, 14.
- 28 Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsakymas „Dėl Užimtumo tarnybos prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo“ Nr. A1-306, priimtas 2006 m. lapkričio 13 d.
- 29 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Nedarbo spąstai Lietuvoje – kaip išsilaisvinti?“, Faktai ir analizė, 2023, 7.
- 30 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Vertę visuomenei kurianti darbo migracijos sistema“, 2022.
- 31 Valstybės kontrolė, „Ar pasirengta priimti sprendimus dėl administracinių ir viešųjų paslaugų teikimo pertvarkos?“, Valstybinio audito ataskaita, 2017.
- 32 Organisation for Economic Co-operation and Development, „Government at a Glance: Country Notes. Lithuania“, publikuota 2023 m. birželio 30 d., <https://www.oecd.org/publication/government-at-a-glance/2023/country-notes/lithuania-ba7254ff/#chapter-d1e22>.
- 33 Eurostat, „Share of government employment nearly stable“, žiūrėta 2024 m. balandžio 5 d., https://ec.europa.eu/eurostat/cache/digpub/european_economy/bloc-4d.html?lang=en.
- 34 Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, „Nacionalinė kolektyvinė sutartis trejiems metams: didesnis atlygis ir geresnės sąlygos mokymuisi, saviugdai, sveikatai gerinti“, publikuota 2022 m. spalio 10 d., <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/nacionaline-kolektyvine-sutartis-trejiems-metams-didesnis-atlygis-ir-geresnes-salygos-mokymuisi-saviugdai-sveikatai-gerinti/?lang=lt>
- 35 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Kaip gyvenome 2022-aisiais? 2022 m. viešojo sektoriaus ir valstybės biudžeto rodiklių analizė“, 2022.
- 36 Lietuvos Respublikos finansų ministerija, „Valdžios sektoriaus skolos ir finansų tvarumo vertinimo ataskaita“, 2023.
- 37 Valstybės kontrolė, „Išvada dėl struktūrinio postūmio užduoties“, publikuota 2023 m. spalio 27 d.
- 38 Lietuvos banko išvada „Dėl Lietuvos Respublikos 2024 m. valdžios sektoriaus balanso rodiklio poveikio pasitikėjimui finansų sistemos stabilumui ir kainų stabilumui“, publikuota 2023 m. spalio 26 d.
- 39 Valdžios sektoriaus struktūrinis balansas turi būti nedidesnis nei vidutinio laikotarpio struktūrinio balanso tikslas (-1 proc.). Pagal Lietuvos Respublikos fiskalinės sutarties įgyvendinimo konstitucinio įstatymo 5 str., 3 p., žiūrėta 2024 m. balandžio 19 d.
- 40 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Mokesčių tobulinimas – link šalies konkurencingumo ir augimo“, 2021.
- 41 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Koks pelno apmokestinimo modelis būtų palankus investicijoms ir gerovei?“, Faktai ir analizė, 2021, 3.
- 42 Apmokestinamojo pelno sumažinimo galimybės dėl vykdomo investicinio projekto ir MTEP veiklos naudojamosi itin ribotai, taigi ir keliami tikslai – nepasiekti. Remiantis Eurostat duomenimis (2022), pagal verslo išlaidų, skiriamų MTEP, dalį, lyginant su BVP, Lietuva (0,5 proc., lyginant su BVP) yra 22 tarp ES šalių ir nuo ES vidurkio (1,5 proc.) atsilieka tris kartus. Eurostat, „Business enterprise expenditure on R&D (BERD)“, žiūrėta 2024 m. balandžio 3 d., https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/rd_e_berdcstr2/default/table?lang=en.
- 43 Lietuvos Respublikos finansų ministerija, „Europos Komisija 2021 m. numato rekordinį PVM atotrūkio mažėjimą Lietuvoje“, publikuota 2022 m. gruodžio 8 d., <https://finmin.lrv.lt/lt/naujienos/europos-komisija-2021-m-numato-rekordini-pvm-atotrūkio-mazejima-lietuvoje/>.

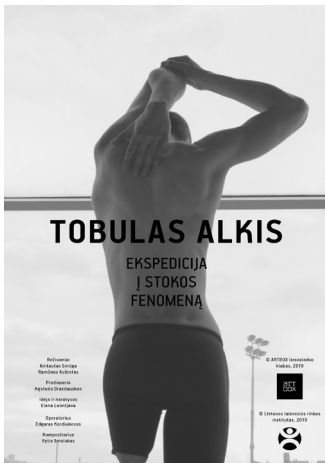
- 44 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Mokesčių sistemos tvarumas aukštos infliacijos akivaizdoje“, Faktai ir analizė, 2021.
- 45 BNS, „Šiomet pirmą kartą daugiau žmonių išeis į pensiją nei įsidarbins jaunimo“, LRT, publikuota 2024 m. sausio 7 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2165214/siomet-pirma-karta-daugiau-zmoniu-iseis-i-pensija-nei-isdarbins-jaunimo>.
- 46 Per daugiau nei 20 metų pensinio amžiaus žmonių dalis Lietuvoje išaugo 7 proc., o darbingo amžiaus žmonių dalis sumažėjo 1,4 proc. Valstybės duomenų agentūra, „Nuolatinių gyventojų amžiaus struktūra metų pradžioje“, Rodiklių duomenų bazė, žiūrėta 2024 m. balandžio 3 d., <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>.
- 47 Valstybės kontrolė, „Išvada dėl struktūrinio postūmio užduoties“, publikuota 2023 m. spalio 27 d.
- 48 Eurostat, „Aggregate replacement ratio for pensions (excluding other social benefits) by sex“, žiūrėta 2024 m. balandžio 3 d., https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_PNP3/default/table?lang=en.
- 49 Organisation for Economic Co-operation and Development, „Pensions at glance 2023“, publikuota 2023 m. gruodžio 13 d., <https://www.oecd.org/els/public-pensions/PAG2023-country-profile-Lithuania.pdf>.
- 50 ELTA, „LIPFA: beveik pusė gyventojų nesinaudotų galimybe atsiimti dalies pensijų fonde kaupiamų lėšų“, Delfi, publikuota 2023 m. gruodžio 11 d., <https://www.delfi.lt/verslas/verslas/lipfa-beveik-puse-gyventoju-nesinaudotu-galimybe-atsiimti-dalies-pensiju-fonde-kaupiamu-le-su-95338711>.
- 51 Organisation for Economic Co-operation and Development, „OECD Economic Surveys: Estonia 2022“, publikuota 2023 m. birželio 28 d., <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/7f934290-en/index.html?itemId=/content/component/7f934290-en>.
- 52 Lietuvos bankas, „Lietuvos gyventojų finansinis raštingumas: vos 4 iš 10 mano, kad finansinė padėtis priklauso nuo jų asmeninių sprendimų“, publikuota 2023 m. balandžio 14 d., <https://www.lb.lt/naujienos/lietuvos-gyventoju-finansinis-rastingumas-vos-4-is-10-mano-kad-finansine-padetis-priklauso-nuo-ju-asmeniniu-sprendimu>.
- 53 Heinz P. Rudolph, „Pension Funds with Automatic Enrollment Schemes, Lessons for Emerging Economies“ (Policy Research Working Paper, World Bank Group, 2019), 5.
- 54 ELTA, „LIPFA: beveik pusė gyventojų nesinaudotų galimybe atsiimti dalies pensijų fonde kaupiamų lėšų“, Delfi, publikuota 2023 m. gruodžio 11 d., <https://www.delfi.lt/verslas/verslas/lipfa-beveik-puse-gyventoju-nesinaudotu-galimybe-atsiimti-dalies-pensiju-fonde-kaupiamu-le-su-95338711>.
- 55 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo (2018 m. birželio 28 d. redakcija) 4 straipsnio 8 dalies, 5 straipsnio, 29 straipsnio (su 2022 m. birželio 28 d. pakeitimu) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ Nr. KT21-N3/2024, publikuota 2024 m. kovo 7 d., <https://lrkt.lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2971/content>.
- 56 Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Kokie pinigų politikos pokyčiai įgalino visuotinį kainų augimą?“, Faktai ir analizė, 2023.
- 57 Euro area Statistics, „Measures of money“, žiūrėta 2024 m. balandžio 4 d., <https://www.euro-area-statistics.org/digital-publication/statistics-insights-money-credit-and-central-bank-interest-rates/bloc-1c.html#:~:text=Looking%20at%20the%20latest%20developments,was%204.1%25%20in%20December%202022>.
- 58 Lietuvos bankas, „Lietuvos indėlis į pinigų junginių dedamasias“, žiūrėta 2024 m. balandžio 4 d., <https://www.lb.lt/lt/lietuvos-indelis-i-pinigu-junginiu-dedamasias-1>.
- 59 European Central Bank, „Two per cent inflation target“, žiūrėta 2024 m. balandžio 4 d., <https://www.ecb.europa.eu/mopo/strategy/pricestab/html/index.en.html>.
- 60 European Central Bank, „Asset purchase programmes“, žiūrėta 2024 m. balandžio 4 d., <https://www.ecb.europa.eu/mopo/implement/app/html/index.en.html>.
- 61 Nazim Belhocine, Ashok Vir Bhatia, Jan Frie, „Raising Rates with a Large Balance Sheet: The Eurosystem’s Net Income and its Fiscal Implications“ (IMF Working Paper, International Monetary Fund, 2023), 8.
- 62 European Central Bank, „Monetary policy decisions“, publikuota 2024 m. kovo 7 d., <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2024/html/ecb.mp240307~a5fa52b82b.en.html>.
- 63 Ten pat.
- 64 European Central Bank, „Independence“, žiūrėta 2024 m. balandžio 4 d., <https://www.ecb.europa.eu/ecb/our-values/independence/html/index.en.html>.
- 65 Michael Oakeshott, *The Politics of Faith and the Politics of Scepticism*, (New Haven: Yale University Press, 1996).

Valdžia prieš stoką:
kaip tai keičia žmogų?
Darbas, pinigai,
vartojimo įpročiai,
parama

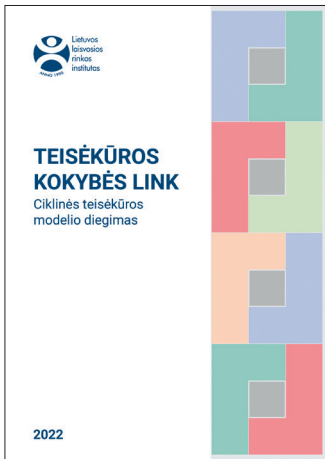
Nedarbo sąpaštai Lietuvoje – kaip išsilaisvinti

Dokumentinis filmas
„Tobulas alkis“

Mokesčių sistemos tvarumas
aukštos infliacijos akivaizdoje

Teisėkūros kokybės
link. Ciklinės
teisėkūros modelio
diegimas

Ar pensijų kaupimo ir gyvybės
draudimo pokyčiai prisidės prie
sistemos tvarumo?

Vertę visuomenei
kurianti darbo
migracijos sistema

Kokie pinigų politikos pokyčiai
įgalino visuotinį kainų augimą?

